

uestigijs suis subiēcerit impie nefarieq; calcādū. Propterea uindicta se eos celerit pollicet: & exterminatūq; bestias malas de terra. Sed idē quis populi sui uexatōes & hic in p̄senti soleat uīdicare: tñ iubet nos expectare patiēter illū celestis iudicij diē: quo ip̄e p̄ suis quēq; meritis aut honoret aut puniet. Quapropt̄ nō sperēt sacrilegē animē cōtēptos & multos fore quos sic opterunt. Veniet rabiosis ac uoracib⁹ lupis merces sua: q̄ iustas & simplices aīas nullis facinorib⁹ admittis excruciauerūt. Nos tñmō laborem⁹: ut ab hoīb⁹ nihil aliud in nobis nisi sola iusticia puniat Demus operā totis uirib⁹: ut mereamur a deo simul & ultioneq; passionis & p̄miū.

L. Coelij lactātij Firmiani diuinay institutionū aduersus gētes liber sextus: de uero cultu ad Cōstātinū imperatorem.

Q; innocentia uerissimus dei cultus est: quaz; carnalis homo corpori deditus nescit Capitulum. i.

Vod erat officiū suscepti muneris diuino spiritu instruēte: ac suffragante ipsa ueritate compleuimus. Cuius asserendę atq; illustrandę causā mihi & scientiam & fidem ipse domin⁹ noster imposuit: sine quo nec sciri quicq; potest nec explicari.

Venio nunc ad ipsum quod est summum operis huius & maximum: ut doceā quo ritu: quoue sacrificio deum coli oporteat. Id enī est hominis officiū: in eoq; solo summa rerum & omnis beatę uitę ratio cōsistit: quandoq; dē propterea facti & inspirati ab eo sumus: non ut celū uideremus & solē quod Anaxagoras putauit: ut artificem solis & celi deū pura & integra mente coleremus: quīs autem p̄cedentibus libris p̄ ingenij mediocritate defenderim: ueritatem tñ ex ritu quoq; ipso elucere uel maxime pōt. Nihil enī sancta & singularis illa maiestas aliud ab homīe desiderat: q̄ solā innocētā: quā si q̄s optulerit deo pie satis religio seq; litauit. Hoīes aut̄ neglecta iusticia: cū sint omnibus flagitijs ac sceleribus inquinati: religiosos se putant si templa ac aras hostiarū sanguine cruenta uerint: si focos adorauerint: ac ueteris uini perfusione madefecerint. Quinetiā sacris dapes apparāt & exq̄sitas epulas: quasi aliquid inde libaturi offerunt. Quicquid aspectu earum: q̄cqd opere aut odore p̄ciosus est: & hęc grata

dīs suis non ex aliqua diuinitatis ratione quam nesciunt: sed ex suis cupiditatibus iudicant: nec intelligunt terrenis operibus deum non indigere. Nihil enim sapiunt nisi terram: bonaq; & mala soli⁹ corporis sēsu & uoluptate ppendūt. Huius arbitrio ut religionē ponderāt: sic totius uitę suę acta disponunt. Et quoniā se semel a cęli contemplatione auertunt: sensumq; illū cęlestes corpori mancipauerunt. Libidinibus fręna permittunt tanq; secum ablaturi uoluptatem: quā momentis omnibus capere festināt: cū animus ministerio corporis nō corpus ministerio animi uti debeat. Idem maximum bonum iudicant opes: quas si bonis artibus assequi non possunt: malis assequuntur: fraudāt: rapiūt: spoliant: insidiantur: abiurant. Nihil deniq; moderati aut pensi habent: dummodo auro corruſcent: argento: gēmis: uestibus fulgeant: auidissimo uentri opes ingerant: stipati familiarium gregibus per domitum populu; semper incedant: sic addicti & teruientes uoluptatibus uim uigoremq; extinguunt: & cū uiuere se maxime putant: ad mortem concitatissime properant. Nam (iicut in secundo libro docuimus) cęli ratio in animo: terre autē in corpore est: q; bona negligunt animi: corporis appetunt: in tenebris ac morte uersant: quę sunt terre atq; corporis: q; uita & lumen de cęlo est: cuius quoniam expertes sunt corpori seruiendo longe ab intellectu rerū diuinarū. Eadem miseris ubiq; cęcitas premit: sicut q; sit uer⁹ deus: ita q; sit uer⁹ cultor ignorant.

Capitulum. ij. Q, deus nec esurit nec sitit nec in tenebris est: ut ei oporteat hostias immolari aut una offerri uel lumina. Et q; re hęc offerantur dīs gentium quę fidem rectam & uerā innocentiam offerre nesciūt: in quibus cōsistit dei cultus. Et q; intra oīa q; ad cultum dei pertinent p̄stantissimum est: homines ad ueritatem & iusticiam erudire. Et quare nolit ab elementis incipere.

Actant igitur opimas ac pingues hostias deo quasi esurienti: profundunt uina tanq; sitienti: accendunt lumina uelut in tenebris agēti. Quod si suspicari aut percipere animo possent quę sint bona illa cęlestia: quorum magnitudinem terreno adhuc corpore obuoluti sensu capere non possumus: iam se cum his officijs inanibus stultissimos esse cognoscant: ul' si cęleste lumē

quod dicimus solem cōtemplari uelint : iam sentiāt q̄ nō indige
at lucernis eorū deus: q̄ ipse in uisum hominis tam clarā: tam
candidā lucem dedit. Et tamen cū in tam paruo circulo: qui pro
pter longinquitatem nō ampli⁹ q̄ humani capitis uidetur habere
mensuram: tātum sit fulgoris ut eum mortaliū luminū acies nō
queat cōtueri. Et si pauli per intenderis hebetatos oculos caligo
ac tenebre cōsequant̄. Quid tande; luminis quid claritatis apud
ipsum deum penes quem nulla nox est esse arbitremur : q̄ banc
ipsa; lucē sic moderatus est: ut neq; nimio fulgore: neq; calore ue
hementi noceret animātibus: tantūq; istaru; rerum dedit ei quā
tum mortalia corpora pati possunt: aut frugum maturitas po
stularet! Num igit̄ mentis suę compos putandus est: q̄ auctori
& datori luminis cādelarū ac cerarū lumen offert pro munere.
Aliud uero ille a nobis exigit lumen: & quidem non sumidum:
sed (ut ait poeta) liquidum atq; clarū mentis: scilicet propter qd̄
a poetis fontes nūcupant̄ quod exhiberi nō potest: nisi qui deus
agnouerit. Illorū autem di; quia terreni sunt egent luminibus ne
in tenebris sint: quorū cultores q̄ celeste nihil capiūt: etiam reli
giones quibus deleruiūt ad terrā reuocant. In ea lumine op⁹ est:
q̄ ratio eius & natura tenebrosa est. Itaq; di; nō celestē sensum
sed humanum potius attribuūt. Ideoq; illis necessaria & grata
credunt esse: quę nobis quibus aut esuriētibus opus est cibo: aut
sitientibus potu: aut ueste algentibus: aut cum sol decesserit lu
mine: ut uidere possimus. Nullis igit̄ ex rebus tam probari &
intelligi potest deos ipsos cū aliquādo uixerint mortuos esse: q̄
ex ipso ritu qui est totus terra. Quid enim celestis in se boni po
test habere pecudum sanguis effusus: quo aras inquināt: nisi for
te deos existimāt eo uelci quod homines aspernantur attingere!
Et quisquis illis hanc saginam pręstiterit: quis ille grassator ad
ulter ueneficus parricida sit: beatus ac foelix erit. Hunc diligunt
hunc tuentur: huic omnia quę optauerit pręstant. Merito ergo
Persius huiuscemodi sup̄stitiones suo more deridet. Qua tu
inquit mercede deorū emeris auriculis pulmone & lactibus un
ctis! Sentiebat uidelicet non carne opus esse ad placandā celestē;
maiestatem: sed mente sancta & iusto animo & pectore (ut ipse
ait) qd̄ naturali sit honestate generosum. Hęc est religio celestis
non quę constat ex rebus corruptis: sed quę uirtutibus animi: q̄

2.

oritur e celo. Hic uerus cultus est: in quo mens colentis seipfam deo immaculatā uictimā sistit. Id aut ipsam quō cōsequendū; quō prestandū sit docebit huius libri disputatio. Nihil enī tam preclarū: hominīq; cōueniēs pōt esse: q̄ erudire homines ad iusticiā. Apud Ciceronē Catulus in hortensio philosophiā omnib⁹ preterēs: malle se dicit uel unū paruū de officio libellū: q̄ lōgam oratione; pro sedicioso homine Cornelio. Quę sententia non utiq; Catuli q̄ fortasse illud non dixit: s; Ciceronis est putanda: q̄ scripsit (credo) ut libellos quos de officijs erat scripturus cōmēdaret: in q̄bus ipsis nihil esse testat in omni philosophia melius & fructuosius: q̄ precepta uite dare. Quod si hoc illi faciūt qb⁹ non est ueritas cognita: quātomagis nos facere debemus: q̄ a deo eruditi & illuminati possumus uera precepere: nec tñ sic docebi mus: ut quasi prima uirtutis elemēta tradamus quod est infinitū se. Id tanq̄ docendū suscepimus eum qui apud illos iam perfectus uideatur. Manentibus enī preceptis eorū quę solent ad probitatem recte dare ignota illis superstruemus ad pficienda; cōsummandamq; iusticiā quam non tenent. Ea uero quę possunt cu; illis esse cōmunia pretermittā: ne qd ab his uidear mutuari quorum errores coarguere atq; aperire decreuerim.

Capitulū. iij. De duabus uis quārum altera uirtutum altera uiciorum est: quę in littera pythagorica figurant: & fidelius tractatur a christianis q̄ a philosophis. Et de duob⁹ ducibus uiarum.

Uę sunt uie per quas humanam uitā progredi necesse est scilicet una quę in celum ferat: altera quę ad inferos deprimat: quas & poetę in carminibus: & philosophi in disputationibus suis induxerūt. Et q̄de; philosophi alterā uirtutē esse uouerūt: alterā uiciorū: eāq; quę sit assignata uirtutib⁹ primo aditu esse arduā & cōfragosā: in qua si q̄s difficultate superata in summum eius euaserit habere eum decetero planum iter: amoenumq; campum: & omnes labores capere fructus uberes atq; iucundos. Quos autem primi adit⁹ difficultas deterruerit: eos in eā uiciorū uia labi atq; deflectere: quę primo ingressu sit quasi amoena multoq; tristior: deinde cū in eā paulo ulterioꝝ pcesserit amoenitatis ei⁹ spem repēte subduci: exoriri aut uiam precipitē

Nunc saxis asperā: nūc obductā sentib⁹: nūc gurgitib⁹ intercisā;
uel torrentib⁹ rapidā: ut laborare hēre labi cadere sit necesse.
Quę omnia eo pferūt: ut appareat in uirtutib⁹ capiēdis labores
esse maximos: in pceptis aut maximos fruct⁹: & solidas atq;
incorruptas uoluptates. Vicia uero qbusdā deliniamētis natu-
ralibus illicere animos hominū: & inaniū iucūditatū specie cap-
tos: ad acerbis amaritudīes miserialq; pducere. Sapiēs prorsus
disputatio: si uirtutū ipsarū formas atq; terminos icirēt: nō enī;
didicerant uel quę sint: uel qd eas mercedis a deo maneat: qd nos
his duobus libris docebim⁹. Hi uero q; ignorabant: aut dubita-
bāt animas hominum immortales esse: & uirtutes & uicia terre-
nis honoribus aut poenis estimauerūt. Omnis ergo hęc de dua-
bus uis disputatio ad frugalitatē ac luxuriā spectat. Dicūt enim
humanę uitę cursu. Y. litterę esse similes: q; unūq; hominum
cū primū adolescētīę limen attigerit: & in eū locū uenerit: ubi
se uia findit in ambas. Hęc ut mutabūd⁹: ac nesciat in quā se par-
tem potius inclinet. Si duce; nactus fuerit: q; dirigat ad meliora
titubantē: hoc est si aut pbiam didicerit: aut eloquētīā: aut aliqd
honestę artis: quo euadat ad bonā frugē: qd fieri sine labore ma-
ximo nō pōt. Honestā ac copiosam uitā disputāt pacturum. Si
uero doctorē frugulitas nō inuenerit: ad sinistram uia; quę me-
lioris speciē mentiat incedere: id est defidię luxurię inertięq; se
tradere: quę suauia quidē uident ad tempus uera bona ignoran-
ti. Post autem amissa omni dignitate ac re familiari in omnibus
miseriis ignominiaq; uicturū. Ad corp⁹ ergo & ad hęc uitā quā
in terra ducimus: fines earū uiarum retulerūt poetę fortasse me-
lius: qui binum hoc apud inferos esse uoluerūt: sed in eo fallunt
q; eas uias mortuis pposuerūt. Vtriq; ergo uere: sed tamē utriq;
nō recte: q; oportuit uias ipsas ad uitam: fines earum ad mortē;
referri. Nos igitur melius & uerius: quia duas istas uias cęli &
inferiorū esse dicimus: q; iustis imortalitas: iniustis poena eter-
na proposita est. Quomodo autem uię istę uel in cęlum tollāt
uel ad inferna pprecipitent explicabo: & aperiā quę sint uirtutes
quas philosophi nescierunt: tum etiam quę sint earum pemia:
simul etiam quę sint uicia: quę eorum supplicia monstrabo.
Nam fortasse aliquis expectet ut separatim de uicijs ac uirtutib⁹
dicam: cum de bono ac malo differentibus nobis etiā quod est

contrarium possit intelligi. Siue enim uirtutes inferas uicia sponte decedēt: siue uicia eximas uirtutes ultro subibunt: sic bonorū ac malorū constituta natura est: ut se inuicē semp̄ oppugnēt: semper expellāt: ita fit ut neq; uicia retrahi sine uirtutib⁹ possint: nec uirtutes inseri sine detractōne uiciorū. Has igit̄ uias longe alit̄ inducimus: q̄ a philosophis induci solēt. Primū q̄ utiq; p̄positum esse dicimus ducē utrūq; immortalem: sed alter; honoratū qui uirtutibus ac bonis sit p̄ditus. Alterū dānatum: qui uicijs ac malis: illi autem in deteriorē tantum uiam ducem ponūt neq; unum neq; perpetuum. Si quidem quēlibet doctorem bonę artis inducunt: qui a delicia reuocet homines: & frugi esse doceat sed neq; ingredi faciunt in eam uiam: nisi pueros & adolescentes: uidelicet q̄ artes discantur in his etatibus. Nos autē; omnis sexus & generis & etatis in hoc cęleste iter inducimus: quia deus qui eius uie dux est: immortalitatem nulli homini nato negat. Forma quoq; uiarū ipsarū; non ita est ut illi putauerunt. Quid enim opus est. Y. littera in rebus contrarijs atq; diuersis: Sed altera illa melior conuersa est ad solis ortu; altera illa deterior ad occasum: quoniam qui ueritatem ac iusticiā; sequitur: is accepto immortalitatis p̄mio perenni luce potietur: qui autem ab illo malo duce illectus p̄tulerit uicia uirtutibus: mendaciū ueritati necesse est ad occasum & tenebras deferatur. Describam igitur utranq; & earum proprietates habitusq; monstrabo.

Capitulū. iiii. De uia uirtutis quę in elysios campos deducere dicit̄: & uiciorū quę ad impia tartara ducit: & ducib⁹ utriusq;.

Na est igit̄ uirtutis ac bonorū uia: quę fert nos ī elysios cāpos (ut poetę loquunt̄) sed ad ipsam mūdi arcem hac leua malorū exercet poenas: & ad impia tartara mittit. Est enī criminātoris illius: q̄ prauis religionib⁹ institutis auertit homines ab itinere cęlesti: & in uia p̄ditionis inducit: cuius uie species & figura sic est cōposita in aspectu: ut plana & patēs omni genere florū atq; fructuū delectabilis esse uideatur. In ea enim posuit de⁹ omnia quę p̄ bonis habent̄ in terram: opulentiā dico: honore; quietem: uoluptatem: illecebras omnes: sed cum his pariter iniusticiam: crudelitatem: superbiam: perfidiam: libidinem: cupiditate;

discordiam: ignorantiam: mendacium: stulticiam: ceteraque uicia
Exitus autem huius uiae talis est. Cum uentum fuerit ad extremum un-
de iam regredi non licet cum omni sua pulchritudine tam subito
precidit: ut non ante quam fraudem prospicere possit: quam precipitatur in
altitudine profundam cadat. Quisquis enim presentium bonorum specie ca-
ptus: & in his consequendis ac fruendis occupatus non prouiderit: ea
quae post mortem secutura sunt: se a deo auerterit: is uero ad infe-
ros deiectus in eternam dabitur poenam. Via ergo illa celestis diffi-
cilis & diuisa posita est: uel spinis horribilibus aspera: uel saxis
extantibus impedita: ut cum summo labore ac pedum tritu: cumque ma-
gna cadendi sollicitudine sit cuique gradiendum: in hac posuit iusti-
ciam: temperantiam: patientiam: fidem: castitatem: abstinentiam: concordiam:
scientiam: ueritatem: sapientiam: ceteraque uirtutes: sed simul cum his
paupertatem: ignominiam: laborem: dolorem: amaritudines omnes. Quis
quis enim spiritum suum porrexerit longius: & meliora maluerit: carebit his
terrestribus bonis: ut expeditus ac leuis difficultatem uiae superet. Nec
enim potest qui se apparatus regio circumdederit aut diuitiis one-
rauerit: angustias illas uel ingredi uel tenere. Unde intelligitur
iccirco malis & iniustis facilius prouenire quae cupiant: quia pro-
na & decliuis est eorum uia: bonis autem quae optent difficile pro-
cedere: quia difficili & arduo itinere gradiuntur. Iustus ergo quo-
niam durum asperumque iter ingressus est contemptui: derisui odio sit
neesse est. Omnes enim quos cupiditas aut uoluptas precipites
trahit: inuidet ei qui uirtutem capere potuit: & inique ferunt id
habere aliquem quod ipsi non habent. Erit itaque pauper humilis igno-
bilis: subiectus iniuriae: & tamen omnia quae amara sunt perse-
rens. Et si patientiam iugem ad summum illum gradum finemque per-
duxerit dabitur ei corona uirtutis: & a deo pro laboribus quos
in uita propter iusticiam pertulit: immortalitate donabitur. Haec
sunt uiae quas deus humanae uitae assignauit: in quibus singulis &
bona ostendit & mala: sed ordine preposterum atque conuersum. In
una enim monstrauit temporalia prius mala cum eternis bonis
qui est ordo melior: in altera temporalia prius bona cum eternis ma-
lis qui est ordo deterior: ut quicumque presentia mala cum iusticia
delegerit: maiora & certiora bona consequatur: quam fuerunt illa quae spre-
uit. Quisquis autem presentia bona preposuerit iusticiae: in ma-
iora & longiora incidet mala: quam fuerunt illa quae fugit. Haec enim

uita tēporalis est q̄ breuis est: & iccirco & bona eius & mala bre-
uīa sint neceſſe eſt. Illa uero ſpūalis quę huic terrēne cōtraria eſt:
q̄ ſempiterna eſt: iccirco & bona ei⁹ & mala ſempiterna ſunt. Ita
fit: ut & bonis breuib⁹ mala eterna: & malis breuib⁹ bona ęterna
ſuccedāt. Itaq; cū ſimul p̄poſita ſint homini bona & mala cōſi-
derare: unūquēq; ſecū dec; q̄to fatius ſit pro p̄petuis bonis mala
breuia p̄ſare: q̄ pro breuib⁹ & caducis bonis mala p̄petua ſuſti-
nere. Nā ſicut in hoc ſeculo cū eſt p̄poſitu; cu; hoſte certamen:
prius laborandū eſt: ut ſis poſtmodū in ocio: eſuriendū ſitiendū
Aeſtus frigora p̄ferēda humi q̄ſcendū: uigilandū: periclitandū
eſt ut ſaluſ pignorib⁹: & domo & re familiari: & omnibus pa-
cis ac uictorię bonis p̄frui poſſis. Sina ūt p̄ſens ociū malueris
q̄ laborē: malū tibi maximū facias neceſſe eſt. P̄occupabit enī;
aduerſarius nō reſiſtentē: uaſtabunt agri: deripiet domus: in pre-
dam uxor ac liberi uenient: ipſe interficere ac capiere. Quę om-
nia ne accedant p̄ſens cōmodū deferendū eſt: ut maius lōgiuſq;
pariaē. Sic in omni hac uita q̄ nobis aduerſarium deus reſerua-
uit: ut poſſemus capere uirtutē: omittenda eſt p̄ſens uoluptas:
ne hoſtis opprimat: uigilandū ſtationes agendę: militares expe-
ditiones obeundę: fundendus ad ultimū; cruor. Omnia deniq;
amara & grauia patienter ferenda: eo quidem promptius quo
nobis imperator noſter deus p̄mia pro laboribus ęterna con-
ſtituit. Et cum in hac terrēna militia tantum homines laboris ex-
hauriant: ut ea ſibi pariant: quę poſſunt eode; modo perire quo
parta ſunt: certe nobis nullus labor eſt recuſandus: quo id acqui-
ritur quod nullo modo poſſit amitti. Voluit enī; deus qui ho-
mines ad hanc maliciam genuit: expeditos in acie ſtare: & inten-
tis acriter animis ad unius uel inuiſibilis hoſtis inſidias: uel aper-
tos impetus uigilare: q̄ nos (ſicut periti & exercitati duces ſolēt)
uarijs artibus captat: p̄ cuiuſq; natura & moribus ſequens. Alijs
enim cupiditatē inſatiabilē immittit: ut opibus ſuis tanq̄ cōpedi-
bus illigatos: a uia ueritatis excutiat. Alios inflammat ire ſtimu-
lis: ut ad nocendū potius intētos: a dei cōtēplatione detorqueat
Alios imoderatis libidinib⁹ immergit: ut uoluptati & corpori
ſeruiētes: ad uirtutē reſpicere nō poſſint. Alijs uero inſpirat inui-
diā: ut ſuis ipſis tormētis occupati: nihil aliud cogitēt: niſi eoz;
quos oderint foelicitatē. Alios inflāmat ambitōib⁹. Hi ſunt qui

ad gerēdos mīgratus oēm uite suę operā curāq; conuertūt: ut fa-
stos signēt: & annis nomē iponāt. Quorūdā cupiditas tēdit alti-
us nō ut pūntias tpali gladio regāt: s; ut infinita & ppetua ptāte
dños se dici uelint uniuersi generis humani. Quos autē pios ui-
derit inanib⁹ iplicat religionib⁹: ut ipios faciat. His uero q sapiē-
tiā q̄rūt: philosophiā in oculos impingit ut specie lucis excret:
ne qs cōprehēdat aut teneat ueritatē. Sic hoībus obstruxit adit⁹
oēs: & obsepsit omnes uias publicis latas errorib⁹. Quos ut di-
scutere possem⁹: ipsūq; auctore maloꝝ uicere illumiauit nos de
us: & amauit uera cęlestiq; uirtute: de q̄ mihi nūc differēdū est.

Cap. v. De falsa diffinitōe philosophię: quā auctore Lucilio
posuerūt philosophi: & uera differentia scientię & uirtutis.

Ed prius q̄ singulas uirtutes exponere incipiā: determinan-
da est ipsa uirt⁹: quā philosophi nō recte diffinierūt quid
esset: aut in cęteris qbus rebus qd operis qd habeat officū. No-
men itaq; solū retinuerūt: uim uero & effectū & rationē pdide-
rūt. Quicūq; autē in diffinitione uirtutis solēt dicere: paucis uer-
sibus colligit & enarrat Lucilius: quos malo equidem ponere:
ne dum multorum sententias refello: sim longior q̄ necesse est.
Virtus albine: est preciū persoluere uerū. Quis inuersamur: qs
uiuimus rebus adesse. Virtus est homini scire id quod queq; ha-
beat res. Virtus scire homini rectum: utile: qd sit honestū. Que
bona que mala. Itē quid inutile: turpe: in honestū. Virtus que-
re rei finem: scire modūq;. Virtus diuitijs: premiū psolure pos-
se. Virtus id dare: quod re ipsa debet honorī. Hostē esse atq; in-
imicu; hominum morūq; bonorū: Cōtra defensorē hominu;
morūq; bonorū: Hos magnificare: his bene uelle: his uiuere ami-
cum. Cōmoda pręterea patrię sibi prima putare: Deinde parētū
tertia iam postremaq; nostra. Ab his diffinitionibus quas poeta
breuiter cōprehendit Marcus Tullius traxit officia uiuendi: Pa-
netium stoicum secut⁹: eaq; tribus uoluminibus inclusit. Hęc au-
tem q̄ falsa sint mox uidebim⁹: ut appareat q̄tū in nos dignatio
diuina cōtulerit: que nobis aperuit ueritatē. Virtutē esse dixit:
scire quid sit bonum & malum: quid turpe: quid honestū: quid
utile: qd minus breuiusq; facere potuit: si tantū bonū ac malum

diceret quod nihil potest esse utile uel honestum: quod non ideo bonum sit. Nihil inutile ac turpe: quod non ideo malum sit. Quod & philosophis uideatur: & ideo Cicero in tertio supradicti operis libro ostendit. Verum scientia non potest esse uirtus: quod non est intus in nobis: sed ad nos extrinsecus uenit. Quod autem transire ab altero ad alterum potest: uirtus non est: quod uirtus sua cuique est. Scientia igitur alieni beneficii est: quia posita est in audiendo. Virtus tota nostra est: quod posita est in uoluntate faciendi bonum. Sicut ergo in itinere celebrando nihil prodest uiam nosse: nisi conatur ac uires suppetant ambulandi: ita uero scientia nihil prodest: si uirtus propria deficiat. Nam fere etiam hi qui peccant: & si non perfecte: tamen quod sit bonum & malum sentiunt. Et quoties aliquid improbe faciunt: peccare se sciunt: & ideo celare nituntur: sed cum eos boni & mali natura non fallat: cupiditate mala uincuntur ut peccent: quod deest illis uirtus: id est cupiditas recta & honestas faciendi. Ex hoc igitur apparet aliud esse scientiam boni malique: aliud uirtutem: quod potest esse scientia sine uirtute: sicut in plurimis philosophorum fuit. In quo quoniam recte ad culpam pertinet non fecisse que scieris: recte uoluntas praua & uiciosus animus que excusare ignorantia non potest punietur. Ergo sicut uirtus non est bonum ac malum scire: ita uirtus est bonum facere malum non facere. Et tamen scientia sic cum uirtute coniuncta est: ut scientia precedat uirtutem: uirtus subsequatur scientiam: quod nihil prodest cognitio: nisi & actio subsequatur. Horatius ergo paulo melius diffiniuit. Virtus est uicium fugere & sapientia prima: sed inepte: quod eam contrario terminauit: ut si diceret bonum est quod malum non est. Cur enim quid sit uirtus nescio: ne uicium quidem quid sit scio? Utrumque igitur indiget diffinitione: quia natura rei talis est: ut utrumque aut intelligi aut non intelligi sit necesse. Verum nos faciamus quod ille debuit. Virtus est iram cohibere: cupiditatem comescere: libidinem refragere: id est enim uicium fugere. Nam fere omnia que fiunt iniuste atque improbe: ab his oriuntur affectibus. Si enim commotionis huius que ira dicitur impetum retundat: omnes hominum contentiones male sapienter: nemo insidiabit: nemo profiliet ad nocendum. Item si cupiditas temperetur: nemo terra marique grassabitur: nemo exercitum ducet: ut rapiat & uastet aliena. Item si ardor libidinis comprimatur: omnis etas & sexus retinebit suam sanctitatem. Nemo quicquam pudendum aut patietur aut faciet: ergo uniuersa

29
icelera & flagitia his cōmotionibus uirtute sedatis: ex hominū
uita moribusq; tollent. Quę sedatio cōmotionum & affectuū
hanc habet rationem: ut omnia recta faciamus. Omne igitur uir-
tutis officium est nō peccare: quo profecto fungi nō potest: q̄ de-
um nescit: quoniam ignoratio eius a quo bona oriuntur impru-
dentem impingat in uicia necesse est. Itaq; ut breuius & signifi-
cantius utriusq; rei summa officia determinē: sciētia est deū nos-
se: uirtus colere: in illo sapientia: in hoc iusticia continetur.

Capi. vi. Q. philosophi nescierūt qd esset bonū aut malū: q̄
fontē boni lucidū nesciebāt: nec itellexerūt q̄s debeat reꝝ & opeꝝ
finis esse: & quō cōstet Luciliū falso diffiniuisse uirtutis officia

Ixi qd̄ erat primū scientiā boni nō esse uirtutē: deinde qd̄
fit uirtus & in quo sit: sequitur ut id quoq; ipsū qd̄ sit bo-
nū & malū nescisse philosophos breuiter ostendam: q̄ pene de-
claratum est libro tertio cum de somno bono disputare. Qui
autem quid esset summum bonum nescirent: & in ceteris bonis
malisue quę summa non sunt: errauerint necesse est: quod nō po-
test uero iudicio examinare: qui fontē ipsū nō tenet: unde illa
descendunt. Fons autem bonorum deus est: malorum uero ille
scilicet diuini nominis semper inimicus: de quo sepe diximus.
Ab his duobus principijs bona malaq; oriuntur. Quę ueniunt a
deo hanc habent rationem: ut immortalitatem parent quod est
summum bonum. Quę autem ab illo altero: id habent officium
ut a cęlestibus auocatum terrenisq; demersu: ad poenā interfici-
ant sempiternam: quod est summum malū. Non igitur dubiū
est quin omnes illi quid esset bonum & malum ignorauerint: q̄
nec deum nec aduersarium eius scierint. Itaq; finem bonorū
ad corpus & ad hanc uitam breuem retulerunt: quā scilicet solui &
occidere necesse est: nō sunt p̄gressi ulterius: sed omnia eorū
p̄cepta & oīa quę inducunt bona terre inherēt & bumi iacēt: qm̄
simul cum corpore quod est terra moriuntur: pertinet enim nō
ad uitam homini comparandam: sed ad quęrendas uel agendas
opes: honores: gloriam: potentiā: quę sunt uniuersa mortalia
tam scilicet q̄ ille qui ut ea sibi contingerent laborauit. Hinc est
illud. Virtus quęrendę rei finem scire modumq;. P̄cipiūt enī

quibus modis & quibus artibus res familiaris querenda sit: quod uident male queri solere. Sed huiusmodi uirtus non est proposita sapienti. Nec enim est uirtus opes querere: quarum neque inuentio neque possessio in nostra potestate est. Itaque & questu & optatu faciliores sunt malis quam bonis. Non potest ergo uirtus esse in his rebus querendis: in quarum contemptu uis ac ratio uirtutis apparet: nec ad ea ipsa transfugiet: quae magno ac excelso animo calcant ac perterritae gestit: neque fas est animam celestibus intertam bonis: ut haec fragilia sibi compararet ab immortalibus suis operibus auocari: sed potissimum in his rebus comparandis uirtutis ratio consistit: quas nobis nec homo ullus nec mors ipsa potest auferre cum haec ita se habeant: illud quod sequitur uerum est. Virtus diuitibus precium persolvere posse. Qui uertus idem fere significat quod primi duo: sed neque ipse neque quicquam philosophorum scire potuit: precium ipsum uel quale uel quid sit. Idem enim poetae & illi omnes quos secutus est putauerunt recte opibus uti: hoc est frugis esse non instruere conuiuia sumptuose: nec largiri temere: non effundere uires superuacuas aut turpes res familiares. Dicit aliquis fortasse. Quid tu? Negas ne hanc esse ueritatem? Non equidem nego: contraria enim uideor probare si negem: sed ueram nego: quod non fit illa celestis sed tota terrena est: quandoquidem nihil efficit nisi quod remaneat in terra. Quid sit autem recte opibus uti: & quod sit ex diuitibus fructus petendus: declarabo apertius: cum de pietatis officio loqui coepero. Itaque cetera quae sequuntur nullo modo uera sunt. Nam improbis inimicitias indicere aut bonorum defensionem suscipere: potest cum malis esse commune. Quidam enim probitate ficta uiam sibi ad potentiam muniunt: faciuntque multa quae boni solent: eo quidem promptius: quod fallendi gratia faciunt. Utinamque tam facile esset prestare: quam facile est simulare bonitatem. Sed hi cum esse coeperint propositi ac uoti sui compotes: & summam potentiae gradum coeperint: tunc uero simulatione deposita mores suos detegunt: capiunt: omnia uiolant & uexant: eosque ipsos bonos quorum causa susceperant insequuntur: & gradus per quos ascenderunt amputant: ne quis illos contra ipsos possit imitari. Vex tamen putemus hoc officium non nisi boni esse: ut bonos defendant: at id suscipere facile est: implere difficile: quia cum te certamini congressionisque commiseris: in arbitrio dei non tuo posita uictoria est. Et plerumque improbi & numero & conspiratione sunt

21
potēiores q̄ boni: ut ad eos supandos nō tam uirtus sit: q̄ foeli-
citas necessaria. An aliq̄s ignorat q̄ aliquotiēs melior iustiorq̄
pars uicta sit! Hinc semp̄ dñatōnes acerbę ī ciues extiterūt. Plena
est exēplis oīs historia: i; nos cōtēti erim⁹ uno. Claudius enī pō-
peius bonorū uoluit esse defensor: siq̄dē pro republica: p̄ sena-
tu: p̄ libertate arma suscepit. Idē tñ uictus cū ipsa libertate occi-
dit: & a spadonib⁹ egyptijs detrūcatus insepultus abiectus est.
Nō est igit̄ uirt⁹ aut hostē malorū: aut defensorē bonorū; esse:
q̄ uirt⁹ in certis casib⁹ nō pōt esse subiēcta. Cōmoda pręterea pa-
trię prima putare: sublata hominū cōcordia nulla est omnino: q̄
sunt enī patrię cōmoda: nisi alterius ciuitatis aut gētis incōmo-
da! Idest fines propagare alios uiolēter ereptos: augere imperiū
uectigalia facere meliora. Quę omnia nō utiq̄ uirtutes: sed uir-
tutū sunt euerfiones. Imprimis enī; tollit̄ humanę societatis cō-
iunctio: tollit̄ innocentia: tollitur alieni abstinentia: tollitur de-
niq̄ ipsa iusticia: quę discidium generis humani ferre nō potest
& ubicunq̄ arma fulserunt: hinc eam fugari & exterminari ne-
cesse est. Verum est Ciceronis illud. Qui autem ciuium rationē
dicunt habendam: externorum negant: dirimunt hi cōmunem
generis humani societate: qua sublata beneficētia: liberalitas: bo-
nitas: iusticia funditus tollit̄. Nam quomodo potest iustus esse
q̄ nocet: qui odit: q̄ spoliat: qui occidit! Quę omnia faciunt: qui
patrię prodesse nituntur. Id enim prodesse quid sit ignorant: q̄
nihil putant utile nihil commodum: nisi quod teneri manu po-
test: quod solum teneri nō potest: quia eripi potest. Hęc itaq̄ ut
ipsi appellant bona quisq̄ patrię acquisierit: hoc est qui euerfis
ciuitatibus: gentibusq̄ deletis erarium pecunia referferit: agros
coeperit: ciues suos locupletiores fecerit: hic laudib⁹ fertur in cę-
lū: hęc putat̄ summa & perfecta esse uirt⁹. Qui error nō modo
populi & imperitorum sed etiā philosophorū est: qui pręcepta
quoq̄ dāt ad iusticiā: ne stulticię ac malicię disciplinęq̄ auctori-
tas desit. Itaq̄ cu; de officijs ad rem militarem pertinentibus di-
spulent: neq̄ ad iusticiam neq̄ ad ueram uirtutem commodatur
illa omnis oratio: sed ad hanc uitā moremq̄ ciuilem: quam non
esse iusticiam & res indicat: & ipse Cicero testatus est. Sed nos
inquit ueri iuris germanęq̄ iusticię solidam & expressā; effigiē
nullā; tenemus. Umbra & imaginibus utimur: calq̄ ipas utinā;

sequeremur ferunt enim; ab optimis nature ac ueritatis exemplis.
Umbra est igitur & imago iusticie: quam illi iusticiam putauerunt.
Quid sapientiam? Nonne idem confitentur in philosophis esse nullam? Aut
cum Fabricius inquit aut Aristides iustus nomine: aut ab illis forti-
tudinis aut ab hoc iusticie tanquam a sapiente petunt exemplum? Nemo enim
horum sic sapiens ut sapientem uolumus intelligi. Nec hi qui sapientes
habiti & nominati: Marcus Cato & Cicero Lelius sapientes fue-
runt. Nec illi quidem septem: sed ex mediorem officiorum frequentia
similitudinem quamdam gerebant speciemque sapientum. Si ergo &
philosophis ipsorum confessione adempta sapientia est: & his qui
iusti habiti sunt: adempta iusticia est. Omnes igitur illius uirtutis
descriptiones false sint necesse est: quod quod sit uera uirtus scire non
potest: nisi iustus ac sapiens. Iustus autem ac sapiens nemo est: ni-
si quem dominus preceptis celestibus erudiuit.

Capitulum. vii. Quod in uia erroris est species sapientie & uir-
tutis. Et quod uia ueritatis & sapientie est simplex & angusta & ar-
dua: & deum habet ducem.

Am illi omnes qui per aliorum confessam stulticiam sapien-
tes existimant: specie uirtutis inducti: umbras & imagines
apprehendunt: nihil uerum. Quod ea fit ratione: quoniam uia illa
ut mendax: que fert ad occasum: multos tramites habet: propter
studiorum & disciplinarum ueritatem: que sunt in uita homi-
num dissimiles atque diuersae. Nam sicut illa uia sapientie habet
aliquid simile stulticie: quod libro precedenti monstrauimus: ita
hec cum sit tota stulticie: habet aliquid simile sapientie: quod ar-
ripiant hi qui stulticiam publicam intelligunt: & ut habet uicia
manifesta: sic habet aliquid quod simile esse uideatur uirtuti: ut
habet apertum scelus: sic imaginem quamdam speciemque iusticie
Quomodo enim precursor eius uie: cuius uis & potestas om-
nis in fallendo est: uniuersos in fraudem posset inducere: nisi ue-
risimilia hominibus ostentaret? Deus enim ut immortale illud
arcanum eius in aperto esset: posuit in uia sua: que homines pro ma-
lis & turpibus aspernantur: ut auersi a sapientia & ueritate:
quam sine duce ullo requirebant: in idipsum inciderent: quod uita
re ac fugere cupiebant. Itaque illam perditionis ac mortis uiam

multiplix; ostēdit: uel q̄ multa sint genera uitę: uel q̄ dñi multi q̄ colunt. Huius dux preuaricator ac s̄bdolus: ut uideat esse discrimen aliqd̄ falsi & ueri mali ac boni. Alia ducit luxuriosos alia eos q̄ frugi appellant: alia imperitos: alia doctos: alia iertes: alia strenuos: alia stultos: alia philosophos. Et eos q̄dem non uno tramite. Illos enī q̄ aut uoluptates aut diuitias nō r̄fugiūt: ab hac publica & celebri uia modice segregat. Eos autem qui aut uirtutem sequi uolunt: aut cōtēptū rerū confitentur: p̄ cōfrago sa quedam precipitia trahit. Sed tñ illa omnia itinera que speciē bonorū ostentāt non sunt alię uię: sed diuerticula & semitę: que uidetur quidem ab illa cōmuni dextro uersum separari: ad eandē tñ & ad unū omnes exitum sub ipso fine referunt. Ibi enim dux ille coniungit oēs: ubi opus fuerat bonos a malis: fortes ab inertibus: sapientes a stultis separari: in deorū scilicet cultu: in quo ille uniuersos quia sine ullo discrimine stulti fuerunt: uno mucrone iugulat & precipitat in mortem. Hęc autem uia que est ueritatis: & sapientię: & uirtutis: & iusticię: quorum omnium fons unus est: una uis: una sedes: & simplex est: quod paribus animis summaq; concordia unum sequamur & colamus deum: & angusta: quoniam paucioribus uirtus data est & ardua: quoniam ad bonum: quod summum & sublime est: nisi cum summa difficultate & labore non potest perueniri.

Capitulum. viii. Quare a philosophis ueritas inueniri nō poterat: nec ab his qui terrenis dediti sunt: sed ab electis inuenitur per legem dei: cui potest Ciceronis diffinitio adaptari.

Aec est uia quā philosophi querūt: sed ideo nō inueniūt q̄ in terra potius ubi apparere nō potest querunt: errāt ergo uelut in mari magno: nec quo ferantur intelligunt: quia nec uiam cernunt: nec ducem sequuntur ullum. Eadem nanq; ratione hanc uitę uiam queri oportet: qua in alto iter nauibus queritur: que nisi aliquod cęli lumen obseruent: incertis cursibus uagant. Quisq; autem rectum iter uitę tenere nititur: non terram debet aspicere sed cęlū: & (ut apertius loquar) non hominē sequi debet sed deum: non his terrestribus simulachris: sed deo seruire cęlesti: nō ad corpus referri omnia sed ad mentem: nō huic uitę dare

operaz: sed eterne. Itaq; si oculos in celū semp intendas: & solē
qua orit obserues: eūq; habes uite quasi nauigij ducē sua sponte
in uiam pedes dirigent: & illud celeste lumē qđ sanis mētib⁹ ml^o
to clarius sole est: q̄ hic quē in carne mortali uidem⁹ sic reget: sic
gubernabit: ut ad lūmū sapiētię uirtutisq; portū sine ullo erro-
re pducat. Suscipiēda igit̄ dei lex q̄ nos ad iter dirigat: illa sācta
illa celestis: quā Mar. Tul. i libro de republica tertio pene diuina
uoce depixit: cui⁹ ego (ne plura dicerē) uerba subiēci. Est qđ uē-
ra lex recta ratio naturę cōgruēs: diffusa in oēs: cōstās sempiter-
na quę uocet ad officiū iubēdo: uetādo: a fraude deterreat: quę
tñ neq; probos frustra iubet aut uetat: nec improbos iubēdo aut
uetādo mouj. Huic legi nec ppagari fas est neq; derogari: ex hac
aliquid licet: neq; tota abrogari potest: nec uero aut per se natum
aut per populum solui hac lege possumus. Neq; est quērēdus ex-
planatōr aut interpres eius alius. Nec erit alia lex romę: alia athe-
nis: alia nunc: alia post hęc: sed & omnes gentes: & omni tempo-
re una lex & sempiterna & immutabilis cōtinebit. Vnusq; erit
communis quasi magister & imperator omnium deus: ille legis
huius inuentor: disceptator: sator: cui qui nō parebit: ipse se fugi-
et: ac naturam hominis aspernatur: hoc ipso luet maximas poe-
nas: etiam si cętera supplicia quę putantur effugerit. Quis sacra-
mentum dei sciens: tam significāter enarrare legem dei posset: q̄
illam homo longe a ueritatis noticia remotus expressit. Ego ue-
ro eos qui uera imprudentes loquuntur: sic habendos puto tanq̄
diuino spiritu aliquo instructi. Quod si ut legis sanctę uim ra-
tionēq; peruidit: ita illud quoq; scisset aut explicasset: in quibus
přceptis lex ipsa cōsisteret: nō philofophi functus esset officio
sed pphetę: quod qđ facere ille non poterat: nobis faciēdū est: qui-
bus ipsa lex tradita est ab illo uno mḡo & impatore oīu; deo.

Capi. ix. **Q** caput religionis & uia ueritatis est deum fideli-
ter noscere & fideliter colere. Et quare diuersę leges sint a genti-
bus institute. Et quis sensu; integritate uigeat: quā gratia largi-
tur: potiulq; natura.

Vius legis caput est primū ipsu; deū nosse: soli obtēpare
solum colere. Nō potest enim ratione; hominis optinere.

qui parentem anime sue deum nescit: quod est summum nefas.
Que ignorantio facit ut dijs alienis seruiat: quo nihil scelerati⁹ cō
mitti pōt. Hinc iā pcliuis est ad malitiā gradus: per ignoratiā ue
ri ac singularis boni: q̄a deus quē nosse refugit: fons est ipse boni
tatis. vel si iustitiam sequi uolet dei: diuini tamen iuris ignarus:
gentis sue leges tanq̄ uerum ius amplectitur: quas non utiq; iu
stitia sed utilitas repperit. Cur enim p̄ omnes populos diuersa
& uaria iura sūt cōdita: nisi q̄ vnaqueq; gens id sibi s̄axit: quod
putauit rebus suis utile. Quantū autem a iustitia recedat utilitas:
populus ipse Romanus docet: q̄ per foetiales bella indicendo: &
legitime iniurias faciendo: sempq; aliena cupiendo atq; rapiēdo:
possessionē sibi totius orbis cōparauit. Vex̄ hi se iustos putāt:
si contra leges suas nihil faciant: quod etiā timori ascribi pōt: si
pr̄sentiū poenar̄ metu sceleribus abstineāt. Sed concedamus sa
ne: vt id natura uel ut ait ph̄s sua sponte faciāt: qd̄ legibus facere
cogunt. Num iccirco iusti erunt: qui parent institutis hominum:
qui & ipsi aut errare aut iniusti esse potuerūt. Sicut illi duodecim
tabular̄ cōditores: qui publice utilitati p̄ cōditiōe tempor̄ ser
uierūt. Aliud est igitur ciuile ius quod p̄ moribus ubiq; uariat:
aliud est uera iustitia: quam vniformē ac simplicē p̄po sūt omni
bus deus: quē q̄ ignorat: & ipsā iustitiā ignoret necesse ē. Sed pu
temus fieri posse: vt aliquis naturali & ingenito bono ueras uirtu
tes capiat: qualē fuisse Thimone; Athenis accepimus: qui & egē
tibus stipē dedit: & pauperes inuitauit: & nudos iduit: tamen cū
illud unū quod est maximū deest agnitio dei: iam illa bona om
nia supuacua sunt & inania: vt frustra in his assequēdis laboraue
rit. Omnis. n. iustitia eius similis ē humano corpori caput non ha
benti: in quo tāetsi mēbra omnia & locis suis constent: & figura
& habitudine: tamē quoniā deest id quod ē omniū p̄cipale: &
uita & omni sensu caret. Itaq; membra illa formā tātūmodo mē
bro; habēt: usum nō habēt: tā scilicet q̄ caput sine corpore cui si
milis est qui cum deum ignoret: uiuit iniuste. Id. n. solum habet
quod est summū: sed frustra: quonia; uirtutibus tanq̄ membris
eget. Itaq; vt sit uiuum ac sensibile corpus: & agnitio dei necessa
ria est quasi caput: & uirtutes omnes quasi corpus: ita fiet homo
perfectus ac uiuus: sed tamen summa omnis in capite est. Quod
quis constare non possit sine omnibus: sine quibusdam tamen

potest. Et erit quidem animal uiciosum ac debile: sed tamē uiuet sicut & is qui deū nouit: & in aliqua re peccat: dat .n. peccatis ueniam deus. Itaq; sine mēbris aliquibus uiui pōt: sine capite nullo modo. Hęc res efficit: ut phī etiam si natura boni sunt: tamen nihil sciant: nihil sapiant. Omnis doctrina & uirtus eorum sine capite est: quia deum nesciūt: qui est uirtutis ac doctrine caput: quē qui non agnoscit: licet uideat cęcus est: licet audiat surdus: licet loquatur elinguis est. Cum uero conditorē rez; parentemq; cognouerit: tunc & uidebit & audiet & loquetur. Habere enim caput coepit: ī quo sunt sensus omnes collocati: hoc est oculi: auris: & lingua. Nam profecto is uidet: qui ueritatem in qua deus est: uel deum in quo ueritas est: oculis cordis aspexerit. Is audit qui diuinas uoces ac p̄cepta uitalia pectori suo affigit. Is loquitur qui cęlestia differēs: uirtutē ac maiestātē dei singularis enarrat. Quare non est dubium quin impius sit quisq; deum non agnouerit: omnesq; uirtutes eius quas habere aut tenere se putat: in illa mortifera uia reperiūtur: quę est tota tenebrarū. Quapropter nihil est q̄ aliquis sibi gratuletur: si has inanes uirtutes adeptus est: q̄ nō tm̄ miser qui bonis p̄sentibus careat: sed etiā stultus sit necesse est: qui labores in uita sua maximos suscipiat icassum. Nā dempta spe īmortalitatis: quam deus pollicetur in sua religione uersā tibus: cuius assequendę gratia uirtus appetenda est: & quicquid malorū acciderit p̄ferendū est. Maxima erit p̄fecto uanitas: obsequi uelle uirtutibus: quę frustra homini calamitates afferunt & labores. Nam si uirtus est: egestatē: exilium: dolorem: mortemq;: quę timētur a cęteris pati fortiter: ac subire: quid tandem boni in se habet! Cur eam phī p̄pter seipsam dicant expetendam? Nimirum superuacuis & inanibus poenis delectantur: quibus licet agere tranquille. Si enī; mortales sunt animę: si uirtus dissoluto corpore nihil futura est: quid fugimus attributa nobis bona: quasi aut ingrati aut indigni qui diuinis muneribus perfruamur! Quę bona ut habeamus icelerate impieq; uiuendum est: quia uirtute; id est iustitiam paupertas sequitur. Sanus igitur non est: qui nulla spe maiori propo sita: his bonis quibus cęteri utuntur ī uita: labores & cruciatus & miserias anteponat. Si autē; uirtus (ut ab his rectissime dicit̄) capessenda ē: q̄ cōstet ad eam nasci hominē subesse debet spes aliqua maior: quę malorū & laborum quos p̄ferre

uirtutis est: magnum efferat præclarumque solatium. Nec aliter uirtus (cum per se dura sit) haberi pro bono potest: quam si acerbitate sua maximo bono penset. Aequè non aliter his bonis presentibus abstinentum est: quam si sint aliqua maiora propter quæ tanti sit & uoluptates ommittere & mala omnia sustinere. Ea uero nulla sunt bona alia: ut in tertio docui: nisi perpetuæ uitæ. Hanc autem præstare quis potest: nisi deus: qui uirtutem ipsam proposuit. Ergo in dei agnitione & cultu rerum summa uersatur: in hoc est spes omnis & salus hominis: hic est sapientiæ gradus primus ut sciamus quis sit nobis uerus pater: eumque solum pietate debita prosequamur: huic pareamus: huic deuotissime seruiamus: in eo promerendo actus omnis & cura & opera collocetur.

Capi. x. **Q**ue religio deo: misericordia homini debetur. Et quas causas edificandi ciuitates: & conueniendi socialiter: & inuentionis uerborum falso commenti sunt.

dixi quid debeat deo: dicam nunc quid homini tribuendum sit: quamquam id ipsum quod homini tribueris: deo tribuitur: quia homo dei simulachrum est: sed tamen primum officium iustitiæ est coniungi cum deo: secundum cum homine: sed illud primum religio dicitur: hoc secundum misericordia uel humanitas nominatur. Quæ uirtus propria est iustorum & cultorum dei: quæ ea sola uitæ communis in se continet rationem. Deus, enim, qui ceteris animalibus sapientiam non dedit: naturalibus ea munimentis ab incurfu & piculo tutiora genuit. Hominem uero nudum fragilemque formauit: ut eum sapientia potius instrueret: dedit præter cetera hunc pietatis affectum: ut homo hominem tueatur: diligat: foueat: contraque omnia pericula & accipiat: & præstet auxilium. Summum igitur inter se hominum uinculum est humanitas: quod qui diruperit: nefarius & parricida existimandus est. Nam si ab uno homine quem deus finxit omnis orimur: certe consanguinei sumus: & ideo maximum scelus putandum est odisse hominem uel nocere. Propterea deus præcepit inimicitias per nos nunquam faciendas: semper esse tollendas: scilicet ut eos qui sint nobis inimici: necessitudinis admonitos mitigemus. Itaque si ab uno deo inspirati sumus omnes & animati: quod aliud quam fratres sumus? Et quidem coniunctioresque animis: quam corporibus. Itaque non errat Lucretius

cum dicit: deniq; cęlesti sumus oēs semine oriundi. Omnibus ille idem pater est. Ergo pro beluis imanibus sunt habendi: qui hominibus nocent: qui contra ius humanitatis: & fas omne spoliāt cruciant: occidunt: exterminant. Ob hanc necessitudinem germanitatis docet nos deus mala nunq̄ facere: bonum autem semp. Id autem ipsum bene facere quid sit: idem ipse p̄scribit. P̄stare auxilium depressis & laborātibus: impartiri uictu; non habentibus. Deus. n. quoniā pius est: animal nos uoluit esse sociale. Itaq; in aliis hominibus nos ipsos cogitare debemus. Non meremur ī periculo liberari: si non succurrimus. non meremur auxilio: si negamus. Ad hanc partē philosophoꝝ nulla p̄cepta sunt: quippe qui falsę uirtutis specie capti: misericordiam de homine sustulerunt: & dum uolunt sanare uicia auxerunt. Et cum iidem plerūq; fateantur: societatis humane cōmunionem esse retinendam: ab ea plane seipsoꝝ in humane uirtutis suę rigore dissociant. Cōuincēdus ergo etiam hic error illoꝝ est: qui nihil cuiq; impartendum putant. Urbis condendę originē atq; causam non unam intulerunt: sed alii eos homines qui sint ex terra primitus nati: cum per siluas & campos erraticam degerent uitā: nec ullo inter se sermone: aut iuris uinculo cohererent: sed frondes & herbam pro cubilibus: speluncas & antra pro domibus haberent: bestiis & fortioribus animalibus p̄dę fuisse cōmemorant. Tum eos qui aut laniati effugerant: aut laniari p̄ximos uiderant: admonitos periculi sui: ad alios homines decurrisse: p̄sidiu; implorasse: & primo nutibus uoluntatē suā significasse. Deinde sermonis initia tentasse: ac singulis quibusq; rebus nomina īprimēdo: paulatim loquēdi perfecisse rationem. Cum autē nec multitudinē ipsam uiderēt contra bestias esse tutam: oppida etiam coepisse munire: ut uel quietem noctis tutam sibi facerent: uel ut incurSIONES atq; impetus bestiarū non pugnando: sed obiectis aggeribus arcerent. O ingenia hominibus indigna: quę has ineptias p̄tulerunt: miseros atq; miserabiles: q̄ stultitiā suā litteris memorięq; mandauerūt. Qui cū uiderēt mutis quoq; animalibus ingenitam esse rationem: uel cōueniendi: uel inuicem appetendi: uel periculi fugiendi: uel mali cauendi: uel cubicula sibi & latibula parandi: homines autem ipsos existimauerūt nō nisi exēplis admoneri: ac discere potuisse: quid metuere sibi: qd cauere: qd facere deberēt: aut nunq; conuenturos

iter se fuisse nec loquēdi rationē reperturos : nisi eos bestię come
dissent. Hęc aliis delira uisa sunt: ut fuerunt: dixeruntq; non fera
rum laniatus causam fuisse coeundi: sed ipsā poti⁹ humanitate;.
Itaq; inter se congregatos: q; natura hominū solitudinē fugiens :
& cōmunionis ac societatis appetēs esset: non magna inter eos di
sceptatio est: siquidem causę dispares sunt: res eadem est. Potuit
utrūq; igitur: q; nō repugnat: sed tamē utrūq; nullo mō uerum ē:
q; nō per oēm terrā nati sunt hoīes e terra : tanq̄ ex draconis alicu
ius dentibus p̄feminati: ut poetę ferunt : sed unus homo a deo fi
ctus est: ab eoq; uno oīs terra humano genere cōpleta est: eadē sci
licet rōe qua rursus post diluuiū: qd̄ certe negare nō possunt. Nul
la igitur in p̄icipio facta est eiusmodi cōgregatio: nec unq̄ fuisse
hoīes in terra: q; p̄pter īfantiā nō loquerēt : intelligit cui ratio non
deest. Fingamus tamē illa uera esse : quę ociofi & inepti hoīes se
nes fabulant: ut eos potissimū sensibus & suis rationibus refella
mus. Si hac de causa sunt homines congregati: ut mutuis auxiliis
imbecillitatē suam tuerētur. Succurrendū est igitur homini : qui
egeat auxilio. Cum. n. p̄sidiū causa homines societate cū homi
nibus inierint & sanxerūt: foedus illud a principio sui ortus inter
homines inicum: aut uiolare: aut nō conseruare : summum nefas
putandum est. Nam qui se a p̄stādo auxilio remouet: etiā ab ac
cipiendo se remoueat necesse est: q; nullius ope indigere se putat:
qui alteri suaz denegat . Huic uero qui se ipse dissociat: ac secernit
a corpore: non ritu homīs : sed feraz; more uiuēdum est . Quod
si fieri non pōt: retinēdum est igit̄ omni modo uinculum societa
tis humanę: q; homo sine homine nullo modo pōt uiuere. Retē
tio autem societatis est cōmunitas: idest auxilium p̄stare ut pos
simus accipere. Sin uero ut illi alii disputāt: humanitatis ipsi⁹ cau
sa facta est hominū cōgregatio. Homo certe hominē debet agno
scere. Quod si fecerūt illi rudes: & adhuc feri homīes: & fecerūt
nondū constituta loquēdi rōe: quid putemus homīb⁹ ex politis
sermone rez; oīumq; cōmercio inter se copulatis esse faciendū:
qui assueti homīb⁹ solitudinē ferre non possunt !

Capi. xi. In quos p̄cipue sit humanitas exercenda : & i
quibus liberalitatibus imaginariis pereant opera: & quę im
penā p̄stantis.

Conseruanda est igitur humanitas: si homines recte uelimus dici. Id autem ipsum cōseruare humanitatē: quid aliud est q̄ diligere hominē: quia homo sit: & id quod nos sumus? Discordia igit atq; dissensio non est secundū hominis rōem. Verūq; est illud Ciceronis quod ait hominū naturę obedientē homini nocere nō posse. Ergo si nocere homini cōtra naturam est: prodesse igitur homini secundū naturam sit necesse est. Quod qui non facit hominis se appellatione despoliat: quia humanitatis officium est: necessitati hominis ac periculo subuenire. Quęro igitur ab his: qui flecti ac misereri non putant esse sapientis: si homo ab aliqua bestia cōprehensus auxilium sibi armati hominis impleret: utrū ne succurrendū putent an minime? Non sunt tam imprudētes ut ne gent fieri oportere: quod flagitat: quod exposcit humanitas. Itę si aliquis circūueniatur igni: ruina opprimatur: mergat mari: flumine rapiatur: num putent hominis esse non auxiliari? Non sunt ipsi homines si putēt. Nemo enim pōt eiusmodi periculis non esse subiectus: immo uero & hominis & fortis uiri eisē dicent seruare periturū. Si ergo in eiusmodi casibus qui periculum uitę homini afferunt: succurrere humanitatis esse concedūt. Quid causę est si homo esuriat: sitiatur: algeat: succurrēdum esse non putent? Quę cum sint paria natura cum illis casibus fortuitis: & unam eādēq; humanitatē desiderent: tamen illa discernunt: quia non re ipsa uera: sed utilitate presentī omnia metiuntur. Illos. n. quos periculo surripiunt: sperant sibi gratiam relatueros. Egentes autē: quia nō sperant: perire arbitrantur quicquid eiusmodi hominibus impertiāt. Hinc est illa Plauti detestanda sententia. Male meretur qui mendico dat quod edat. nam & illud quod dat perit: & illi pducit uitam ad miseriam. At enim poeta fortasse p̄ persona locutus est. Quid Marcus Tullius in suis officialibus libris: nonne hoc idę persuadet: non esse omnino largiendū? Sic. n. dixit. Largitio quę fit ex re familiari: fontē ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitas benignitate tollitur. Qua cū in plures usus sis: eo minus ī multos uti possis. Et idē paulo post. Quid autē est stulti? q̄ quod libēter facias curare: ut id diutius facere nō possis: uidelicet p̄fessor sapientię refrenat homines ab humanitate: monetq; ut rem familiarem diligenter custodiant: malintq; arcam q̄ iusticiam cōseruare. Quid cum intelligeret inhumanum esse ac nefarium: mox alio capite

quasi actus poenitētia sic ait. Nonnunq̄ tamē est largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiā dum: & sepe idoneis hominibus egētibus de re familiari impartiedum. Quid ē idoneis? Nēpe his qui restituere ac referre gratiā possint. Si nūc Cicero ueret: exclamarē profecto. Hic hic Marce Tullii aberrasti a uera iustitia: eāq; uno uerbo sustulisti: cū pietatis & humanitatis officia utilitate metitus es. Nō. n. idoneis hominibus largiēdū est: sed quātū pōt nō idoneis: id. n. iuste: id pie: id humane fit: quod sine spe recipiēdi feceris. Hęc est uera illa & germana iustitia: cui⁹ solidā & expressam effigiē nullam tenere uos dicitis. Ipse plurib⁹ locis clamas mercenariā non esse uirtutē: faterisq; in libris legum tuarū liberalitatem gratuitam esse his uerbis. Nec est dubium quin is q̄ liberalis benignusq; esse dicit: officium non fructū sequat. Cur ergo idoneis potius largiris: nisi ut postea mercedē recipias? Te ergo auctore ac p̄ceptore iustitię quisq; idoneus nō erit: nuditate: siti: fame conficietur. Nec homines copiosi & usq; ad delicias abundātes subueniēt ultimę necessitati: si uirtus mercedem nō exigit: si p̄pter se (ut dicitis) expetenda est. Ergo iustitiam principē matremq; uirtutum suo precio: non tuo cōmodo estimā: ei potissimum tribue a quo nihil speres. Quid personas eligis? quid mēbra inspicias? pro homine tibi habendus est quisq; precat: ideoq; te hominē putet. Abiice umbras illas imaginēq; iustitię: atq; ipsam ueram & expressam tene. largire cecis: debilibus: claudis: destitutis: quibus nisi largiāre moriendum est. Inutiles sunt hominibus: sed utiles deo: qui eos retinet in uita: qui spiritu donat: qui luce dignatur: foue quantum in te est & animas hominum: ne extinguantur humanitate sustenta. Qui succurrere perituro pōt: si non succurrerit occidit. Verum isti quia neq; naturam retinent: neq; proemium ī co: quod fit: sciunt dum perdere timent perdūt: & in id quod maxime cauēt incidunt: ut quicquid largiuntur: aut pereat omnino: aut ad tempus breuissimum proficit. Nam qui exiguam stipem miseris negant: qui cōseruare humanitatē sine damno suo nolunt: patrimonia sua effundunt: ut aut peritura fragilia sibi comparent: aut certe suis maximis damnis nihil consequantur. Quid enim dicendum est de his qui populari leuitate ducti: uel magnis urbibus suffecturas opes exhibēdis muneribus impēdunt: nisi eos demētes ac furiosos qui p̄stent id populo: quod

& ipsi perdant: & nemo eorum quibus prestatatur accipiat! Itaque ut est
omnis uoluptas caduca & breuis: oculorum maxime & aurium:
aut obliuiscantur homines: & alterius dāna pro ingratias habent: aut
etiam offenduntur: si non est libidini uulgi satifacitū: ut etiā ho
mines stultissimi malū sibi malo cōparauerint: aut si adeo placu
erint: nihil amplius quā inanem fauorem paucoꝝque dieꝝ fabulas as
sequuntur: sicut quotidie leuissimorum hominū patrimonia in
res superuacuas pdiguntur. Num ergo illi sapientius qui utilio
ra & diuturniora ciuibus suis exhibēt munera: his scilicet qui pu
blicis operibus extractis: memoriā nomini suo querunt. Ne isti
quidē recte bona sua in terram sepeliūt: quia nec memoria quicquid mor
tuis confert: nec opera eorum sempiterna sunt: si quidem aut uno tre
more terre dissipantur: & corruunt: aut fortuito consumuntur in
cendio: aut hostili aliquo impetu diruuntur: aut certe uetustate ip
sa dissoluta labuntur. Nihil est. n. (ut ait orator) opere & manu
factum: quod non conficiat: & cōsumat uetustas. At hęc iustitia
& leuitas florescit quotidie magis. Illi ergo melius qui tribulibꝝ
suis: aut clientibus largiuntur: aliquid enim prestant hominibus &
psunt: sed nō est illa uera & iusta largitio. Beneficentia enim nul
la est ubicūque necessitas non est: perit ergo quicquid gratiē causa tri
buitur non indigentibus: aut cum foenore reddit: & beneficentia
non erit. Quod est si gratū est his quibus datur: iustum tamē nō
est: quia si nō fiat nihil mali sequitur. Vnum igitur certum & ue
rum liberalitatis officium est: egentes atque utiles alere.

Capi. xii. A quo sit speranda & expetēda: & que: & quā
ta sit uerę liberalitatis merces. Et quā inanis: & nulla falsę. &
qui sunt gradus humanitatis.

b Aec est illa perfecta iustitia: que custodit humanam (de
qua philosophi loquuntur) societatem. Hic diuitiarum maximus
& uerissimus fructus est: non uti opibus ad propriam unius uolu
ptatē: sed ad multorum salutem: non ad presentem suum fructū
sed ad iustitiam: que sola non interit. Tenēdum est igitur omni
no ut ab officio misericordię: spes recipiendi absit oīno. Huius
enim operis & officii merces a deo expetenda est solo. nā si ab ho
mine expetes: iam nō humanitas erit illa: sed beneficii foeneratio

Nec potest uideri bene meruisse: qui quod fecit non alteri sed si
bi prestat: & tamen eodem redit: ut quod alteri quisque presterit: ni
hil ab eo commodi spectans: uere sibi prestat: quia mercedem capiet
a deo. Idem deus precepit: ut si quando coenam parauerimus eos
in conuictum adhibeamus: qui reuocare non possint: & uice red
dere: ut omnis actus uite nostre uon careat misericordie munere.
Nec tamen quisquam interdicitam sibi putet: aut communionem cum amicis
aut charitatem cum proximis: sed notum nobis deus fecit: quod sit uerum &
iustum opus: ita nos oportet cum proximis uiuere: dummodo sciamus
illud ad hominem: hoc ad deum pertinere. Precepta igitur uirtus est
hospitalitas: quod philosophi quoque aiunt: sed eam detorquent a uera iu
stitia: & ad commodum rapiunt. Recte inquit Cicero a Theopha
sto est laudata hospitalitas. Est. n. (ut mihi quidem uideat) ualde
decoz patere domos hominum illustrium hospitibus illustribus. Eo
dem modo rursus errauit: quo tamen cum idoneis esse diceret lar
gidum. Non. n. iusti & sapientis uiri domus illustribus debet pa
tere: sed humilibus & abiectis. nam illustres illi ac potentes nulla re
possunt indigere: quos opulentia sua & munit & honorat. Nihil
autem a uiro iusto faciendum est: nisi quod sit beneficium. Beneficium
autem si referat interit atque finitur. Nec. n. possumus id habere integrum
cuius precium nobis persolutum est. In his itaque beneficiis iustitie ra
tio uersat: que salua & incorrupta permanerint. Permanet autem non
aliter quam si prestantur his hominibus: qui prodesse nullo modo possunt.
At ille in recipiendis illustribus nihil spectauit aliud nisi utilitatem:
nec dissimulauit homo ingeniosus: quid ex eo commodi speraret.
Ait. n. Quid faciat potestatem apud externos futurum pro gratiam principum:
quos sibi hospitii & amicitie iure constrinxerit. O quam multis argu
mentis Ciceronis incostantia si id agerem redargui posset: nec tam
nostris quam suis uerbis refelleretur. Ideo quippe ait: ut quisque maxime
ad suum commodum referat quecumque agit: ita minime esse uirum bo
num. Idem etiam negat simplicis & aperti hominis esse: ambire: si
mulare aliquid: & pretendere aliud agere uideri: cum aliud agat:
prestare se alteri: fingere quod sibi prestat: sed malitiosi potius: &
astuti: & fallacis: & subdoli. Quomodo ergo defenderit quo mi
nus ambitiosa illa hospitalitas malitia esset. Tu mihi per omnes
portas circueurtes: ut aduenientes populorum atque urbium princi
pes: domum tuam inuites: ut per eos apud ciues eorum potestiam

cōsequare: uel iſq; que te iuſtū & humanū: & hoſpitalē uideri cū
ſtudeas utilitati tuę . Vex hoc ille non potius incaute . Quid .n.
min⁹ i Ciceronē conuenit . Sed ignorātia ueri iuris prudēs ac ſciēs
i hos ſe laqueos induxit . Qd̄ ut ei poſſit ignoſci teſtificatus eſt:
non ad uerā iuſtitiā quam non teneat p̄cepta ſedare : ſed ad um
bram imaginemq; iuſtitię . Ignoſcēdum eſt igitur umbratico &
imaginario p̄ceptorī: nec ab eo ueritas exigenda eſt: qui ſe neſci
re fateatur . Captiuorū redemptio magnū atq; p̄clarum iuſtitię
munus eſt: qd̄ idē ipſe Tullius approbauit . Atq; hęc benignitas
iquit etiā reipublicę ē utilis: redimi a ſeruitute captos: locupletari
tenuiores . Hanc ego cōſuetudinem benignitatis largitōi muneꝝ
longe antepono . Hęc eſt grauium hominū atq; magnorū . Propri
um igitur iuſtorum opus eſt: alere pauperes: ac redimere captiuos
cum apud iniuſtos ſi qui hęc faciant graues & magni appellētur .
His enim maxime laudis eſt benefacere: quos nemo ſperauit eſſe
facturos . nam qui bonum facit uel conſanguineo: uel pximo: uel
amico: aut nullam: uel certe non magnā laudem meretur: quia face
re debet . Sitq; impius ac deteſtabilis : niſi fecerit id quod ab eo
& natura ipſa: & neceſſitudo exigat: & ſi facit: non tam glorię af
ſequendę q̄ reprehensionis uitandę cauſa facit . Qui autē facit alie
no & ignoto: is uere dignus eſt laude: quoniam ut faceret ſola du
ctus eſt humanitate . Ibi ergo iuſtitia eſt : ubi ad benefaciendū ne
ceſſitas uinculū nullum eſt . Hoc igit̄ benignitatis officiū nō ante
ponere quidē largitioni muneꝝ debuit: qd̄ eſt cōparātis & e duo
bus bonis id quod ſit melius eligētis . Illa uero largitio hominūꝝ
patrimonia ſua in mari abiicientium inanis & leuis & ab omni
iuſtitia remotiſſima eſt . Itaq; ne dici quidem munera oportet: in
quibus nemo accipit: niſi qui accipere non meretur . Non min⁹ ma
gnum iuſtitię opus eſt: pupillos & uiduas: & deſtitutos: & auxi
lio indigētes: tueri atq; defendere: quod adeo uniuerſis diuina il
la lex p̄ſcribit: quādoq; dē boni quiq; iudices ad officium ſuum
iudicant pertinere: ut eos humanitate naturali foueant : ac iisdem
p̄deſſe nitātur . Vex hęc opa quippe noſtra ſunt: qui legē: uerba
ipſius dei p̄cipientis accepimus . Nā illi ſentiunt natura eſſe iu
ſtum tueri eos q̄ tutela carent: ſed cur ita ſit non p̄ſpiciunt . Deus
enim: cuius p̄petua clemētia eſt: iccirco uiduas pupilloſq; deſedi
ac tueri iubet: ne q̄s reſpectu ac miſeratōe pignoꝝ ſuorū retardetur

quo minus mortem p̄ iustitia fideq; suscipiat: sed incunctāter ac
fortit̄ subeat: cū sciat se caros suos deo reliquere: nec his unq̄ p̄
fidium defutur̄. Aegros quoq; quib⁹ defuerint q̄ assistant: curā
dos fouendosq; suscipere summę humanitatis & magnę operati
onis est. Quod qui fecerit: hic uiuā hostiam deo acqret: & quod
alteri dederit ad tēpus: ipse a deo accipiet in eternum. Ultimū il
lud & maximū pietatis officium ē: peregrinoꝝ & pauperum se
pultura: quod illi uirtutis iustitięq; doctores prorsus non attige
runt. Nec enim poterant id uidere: qui utilitate omnia officia sua
metiebātur. In ceteris. n. que supradicta sunt: quis uerum limiteꝝ
non tenuerint: tamē quoniā cōmodi aliquid in his deprehēderūt
quasi odore quodam ueritatis retenti p̄prius aberrarunt. Hoc au
tem q̄a nihil uidere in eo cōmodi poterāt reliquerunt. Quin etiā
non defuerunt qui superuacaneā facerent sepulturam: nihilq; dice
rent esse mali: iacere inhumatū atq; abiectū: quorū impiā sapien
tiam tam omne humanum genus respuit q̄ diuine uoces: que id
fieri iubent. Verū illi non audent dicere id non esse faciēdū: sed
si forte non fiat nihil esse incōmodi. Itaq; in ea re non tam p̄ci
pientium q̄ cōsolantiū utuntur officio: ut si forte id sapienti eue
nerit: ne se ob hoc miserū putet. Nos autē non qd sapienti deferē
dum sit dicimus: sed quid facere ipse debeat: itaq; non querimus
nūc utrū ne tota sepeliendi ratio sit utilis: nec ne: licet hęc ēt si sit
inanis: ut illi existimāt: tamē faciēda est: uel ob hoc solū: q̄ apud
homines bene & humane fieri uidetur. Animus. n. queritur: & p̄
positum ponderatur. Non. n. patiemur figurā & figmentum dei
feris ac uolucris in p̄dam iacere: sed reddamus id terrę unde
ortum est. Et quis in homine ignoto necessariorum sepulturam
nulli negandam munus implebimus: in quorum locum q̄a defūt
succedet humanitas: & ubicunq; homo desiderabitur: ibi exigi
officium nostrum putabimus. In quo autem magis iustitię ratio
consistit q̄ in eo: ut quod p̄stamus nostris per affectum: p̄ste
mus alienis per humanitatem: que est multo certior iustiorq;: cū
non iam homini p̄statur qui nihil sentit: sed deo soli cui carissi
mū sacrificiū est opus iustum. Dicit aliq; fortasse. si hęc oīa fece
ro nihil habebō. Quid enim si magnus hominum numerus ege
bit: algebit: capietur: morietur: ut hęc facientem uel uno die
patrimonio exui sit necesse! perdam ne rem familiarem meo aut

meoꝝ labore queſitam: ut iam ipſi mihi aliena miſericordia uiuē
dum ſit! Quid tu tā puſillo animo paupertatem times: quā etiā;
noſtri p̄bi laudant nihilq; hac tutius: nihilq; hac tranquillius eſſe
teſtantur! Hoc quod times ſollicitudinū portus eſt. An ignoras
quot periculis: quot caſibus cū his malis opibus ſubiaceas! Que
tecum bene agent: ſi ſine tuo cruore tranſierint: tu uero p̄da onu
ſtus incedis: & ſpolia geris: que irritent animos etiam tuorum.
Quid ergo dubitas bene collocare id quod tibi forſitan eripiet:
aut unum latrocinium: aut exiſtens repente proſcriptio: aut hoſtilis
aliqua direptio! Quid uerere fluxū ac fragile bonum facere ſem
piternum: aut theſauros tuos cuſtodi deo credere: ubi nō furē p̄
donēq; timeas: nō rubiginē: non tyrānū! Qui apud deū diues eſt
pauper eſſe nunq̄ poterit. Si iuſtitiam tanti putas: ſequere abiectis
oneribus: que te p̄munt. Libera te ipſum compedibus & cathe
nis: ut expeditus ad deum curras. Magni & excelsi animi eſt de
ſpicere & calcare mortalia. Sed ſi hanc uirtutem non capis: ut di
uitias tuas in aram dei conferas: ut fragilibus tibi compares firmi
ora. Liberabo te metu. Omnia iſta p̄cepta nō ſoli tibi danſ: ſed
omni populo: qui mente coniunctus eſt: & coh̄eret ſicut unus ho
mo. Si ſolus magnis operibus nō ſufficis: pro uirili parte operare
iuſtitiam: ſic tamen ut quantum diuitiis inter ceteros: tātum ope
re p̄cellas. Neq; nunc ſuaderi tibi putes: ut rem familiarem tua;
minuas: uel exhaurias: ſed que in ſuperuacua fueras impenſurus:
ad meliora conuertas. Vnde beſtias emis: hinc captos redime. vnde
feras paſcis: hinc pauperes ale. vnde homines ad gladium com
paras: hinc innocentes mortuos ſepeli. Quid prodeſt perditę ne
quitię beſtarios facere locupletes: & inſtruere ad flagitia! Tranſ
fer ad magnum ſacrificium male peritura: ut pro his ueris muni
bus habeas a deo munus ęternum. Magna eſt miſericordię mer
ces: cui deus pollicetur peccata ſe omnia remiſſurum. Si audieris
inquit preces ſupplicis tui: & audiam ego tuas: ſi miſertus laborā
tium fueris: & ego in tuo labore miſerebor. Si autem non reſpe
xeris nec adiuueris: & ego animum tuum contra te geram: tuiſq;
te legibus iudicabo.

Capi. xiiii. De p̄mio: & q̄ i neceſſitate & precibus pau
perū quiſq; teneatur a deo: & tribus gradibus uirtutis.

¶ Votiens igitur rogaris: tētari te a deo crede: an sis dignus
exaudiri. Circūspice consciētiā tuā: & quātum potes me
dere uulnerib⁹: nec tñ q̄ peccata largitione tollūtur: dari tibi licē
tiā peccādi putes. Abolentur. n. si deo largiare: q̄ peccaueras. Nā
si fiducia largiendi pecces: non abolentur. Deus enim purgari ho
mines a peccatis maxime cupit: ideoq; agi poenitentiā iubet. Age
re autē poenitētiā nihil aliud est: q̄ p̄fiteri & affirmare se ulterius
non peccatur. Ignosciē itaq; his q̄ ad peccatum ignorāter: impru
denter: incauteq; labuntur: ueniam non habet qui sciens peccat.
Nec tamen si aliquis purificatus fuerit ab omni labe peccati: tem
perandum sibi ab opere largitionis existimet: quia non habeat
peccata quę debeat: imo uero tū magis iustitiam debet operari: cū
factus est iustus: ut quod ante ī medelam uulneꝝ fecerat: postmo
dum faciat in gloriā laudēq; uirtutis. Eo accidit q̄ nemo esse sine
delicto potest: q̄ diu idumēto carnis ornatus est. Cuius īf. rmitas
triplici modo iubiact dominio peccati: factis: dictis: cogitatōi
bus. Per hos gradus ad summū culmē iustitia p̄cedit. Primus ē
uirtutis gradus: malis operibus abstinere: secundus etiā malis uer
bis: tertius etiam cogitatione rerum malaz. Qui primum gradū
ascendit satis iustus est. qui secundus: iā perfecte uirtutis: siquide;
neq; factis neq; sermone delinquat. Qui tertium: is uere similitu
dinē dei affecutus uidetur. Est. n. pene supra humanum modum:
ne in cogitatione quidem admittere: qd̄ sit uel facto malum: uel
improbum dictu. Itaq; etiam iusti homīes qui frenare se possunt
ab omni opere iniusto: nōnunq̄ tamen ipsa fragilitate uincuntur:
ut uel in ira malum dicant: uel in aspectu rerum delectabilium ta
cita cogitatione concupiscant. Quod si mortalis conditio nō pa
titur hominem esse ab omni macula purę: debent ergo largitione
perpetua peccata carnis aboleri: unum est enim sapientis & iusti
& uitalis uiri opus: diuitias suas ī sola iustitia collocare: qua p̄fe
cto qui eget: licet ille Croesum aut Crassum diuitiis superet: hic
pauper: hic nudus: hic mendicus putandus est. Danda igitur opa
est: ut indumento iustitię pietatisq; uelemur: quo nos nemo exu
at: quod nobis sempiternum prębet ornatum. Nam si deorū cul
tores simulachra insensibilia excolunt: & quicquid preciosi ha
bent in ea conferūt: quibus nec uti possūt: nec gratias agere q̄ acce
perūt: quāto iustius est & uerius: uiuētia dei simulachra excolere

ut promerere iuenire uiuentem. Quod sicut usui habent: quicquid
acceperint & gratias agunt: ita deus: in cuius conspectu bonum fe-
ceris: & probabit: & mercedem pietatis exoluet.

Cap. xiiii. Quid philosophi uera caruerunt humanitate:
qui cum Stoicis eam inter morbos anime posuerunt.

f I ergo in homine preclara & excellens est bonum misericor-
dia: idque diuinis testimoniis & bonorum malorumque consen-
su optimum iudicatur: apparet philosophos longe abfuisse ab humano bo-
no: qui neque preceperunt eiusmodi quicquam: neque fecerunt: sed uirtu-
tem: que propemodum in homine est singularis: pro uicio semper
habuerunt. Libet hic interponere unum de philosophia locum: ut
illoque plenius coarguamus errores: qui misericordiam: cupiditatem:
metum: morbos anime appellant. Conant illi quidem uirtutes a ui-
ciis distinguere: quod est sane facillimum. Quis enim non posset li-
beralem a prodigo separare: ut illi faciunt: aut purum a sordido: aut
quietum ab inerti: aut cautum a timido: que hec que sunt bona fines
suos habeant: quos si excesserint in uicia labuntur: ita ut constantia
nisi pro ueritate sit suscepta fit imprudentia. Item fortitudo si nulla
necessitate cogente: aut non pro causa honesta certum periculum subie-
rit in temeritatem conuertitur. Liberalitas quoque si alios insectetur potius
quam insectantibus resistat: contumacia est. Seueritas etiam nisi se intra
congruentes nocentium poenas coarceat: fit sceua crudelitas. Itaque di-
cunt eos qui mali uideant non sua sponte peccare: nec mala potius
eligere: sed bonorum specie lapsus incidere in mala: dum bonorum ac ma-
lorum discrimen ignorant. Hec quidem falsa non sunt: sed ad corpus cum
cetera referunt. Mam parum alias purum esse aut constantem: aut cautum
aut quietum: aut fortem: aut seuerum: uirtutes sunt quidem: sed huius
reperantur uite. Nos autem qui hanc uitam continemus: alias no-
bis uirtutes propositas habemus: de quibus philosophi ne suspicari quidem
ulla ratione potuerunt. Itaque & uirtutes quasdam pro uiciis: & ui-
cia que dam pro uirtutibus habuerunt. Nam Stoici affectus om-
nes: quorum impulsu animus commouetur: ex homine tollunt
cupiditatem atque letitiam: metum: moestitiam: quorum duo priora
ex bonis sunt: aut futuris: aut presentibus: posteriora ex malis.
Eodem modo hec quatuor morbos (ut dixi) uocant: non tam natura

infitos q̄ praua opinione susceptos. Et iccirco censent eos extirpa-
ri posse radicitus: si bonoꝝ maloꝝq; opinio falsa tollatur. Si .n.
nihil censeat sapiens bonuꝝ nihilq; malū: nec cupiditate ardescet:
nec letitia gestiet: nec metu terribitur: nec egritudine contrahetur
Mox uidebimns an efficiant quod uelint: an quid efficiant iteriꝝ
propositum arrogans ac pene furiosum: qui se putent mederi &
eniti posse contra uim rationemq; nature .

Capi. xv. Quomō Peripathetici uicāt Stoicos: & doce-
ant affectuū naturaliū stimulos euelli nō posse: sed mitiga-
ri. Et q̄ ea que brutis aīalibus data sūt: singulo hōi īfita sūt
uniuerſa. Et quomō Stoici mētis affectiones diffiniant.

h Aec enim naturalia esse non uoluntaria: omnium uiuentiū
ratio demonstrat: que hisdem omnibus quatitur affecti-
bus. Peripathetici ergo rectius: qui hec omnia detrabi posse ne-
gant: quia nobiscum simul nata sunt: & conatur ostendere: q̄ pro-
uidenter: & q̄ necessarie deus siue natura (sic enim dicunt) his nos
armauit affectibus: quos tamen: quia plerūq; uiciosi fiūt: si nimii
sint: posse ab homine adhibito modo salubriter temperari: ut tā-
tum homini quantum nature satis est: relinquatur. Non insipies
disputatio: sed (ut dixi) omnia nō ad hanc uitam referentur. Stoi-
ci ergo furiosi qui ea non temperant: sed abscindunt: rebusq; a na-
tura infitis castrare hominē quodammodo uolunt. Quod tale
est: quale si uelint aut metū detrabere ceruis: aut uenenum angui-
bus: aut iram feris: aut placiditatem pecudibus. Nam que singu-
la mutis animalibus data sunt: ea uero uniuerſa homini simul.
Quod si (ut medici dicunt) letitię affectus in splene est: irę in fel-
le: libidinis in iecore: timoris in corde: facilius est interficere ani-
mal ipsum: q̄ ex corpore aliquid euellere: quod est animantis na-
turam uelle mutare. Sed hoīes prudētes nō itelligūt: cum uicia ex
homine tollunt: etiam uirtutem se tollere: cui soli locum faciunt
Nam si uirt⁹ est ī medio irę impetu: seipsuꝝ cohibere & reprime-
re: qd negare non possunt. caret ergo uirtute q̄sq; ira caret. Si uir-
tus est libidinem corporis cōtinere: uirtute careat necesse est: qui li-
bidinem quam temperet non habet. Si uirtus est cupiditatem ab
alieni appetitione refrenare: nullam certe uirtutem potest habere:

qui caret eo: ad quod cohibendū uirtutis usus adhibetur. Vbi ergo uicia non sunt: nec uirtuti locus est quidem: sicut nec uictorię quidem: aduersarius ubi nullus est: ita fit ut bonum sine malo esse in hac uita non possit. Affectus igitur quasi ubertas animoꝝ ē naturalis. Nam sicut insentes ager qui est natura foecundus exuberat: sic animus incultus uiciis sua sponte inualescentibus uelut spinis obducitur. Sed cū uerus cultor accesserit: statim cędētibus uiciis fruges uirtutis oriuntur. Deus itaq; cum hominē primū finxerat mirabili puidētia īgenerauit ei prius istas animi cōmōtiones: ut possit capere uirtutē: sicut terra culturā. Posuitq; materiam uicioꝝ in affectibus: ut uirtutis ī uiciis. Quę pfecto aut nulla ē: aut nulla erit: aut in usus esse non poterit: si desinit ea per quę uis eiꝝ aut appareat: aut cōstet. Videamus nūc iidem illi qui uicia excidunt qđ effecerint. Quatuor illos effectus quos ex opinione bonorū maloꝝq; nasci putant: quibus euulsis sanādū esse animū sapiētis existimant: quoniā intelligūt & natura insitos esse: & sine his uihil moueri: nībil agi posse alia quędā ī eoꝝ locū uicemq; supponunt. Pro cupiditate alias substituunt uolūtatem: quasi uero non multo sit p̄stabilius: bonū cupere q̄ malum uelle. Itē pro lētitiā gaudiū: pro metu cautionē. At in illo quarto īmutandi nominis eius ratio deficit. Itaq; ēgritudinē penitus idest moestitiā dolo remq; animi abstulerūt: quod fieri nequaquā potest. Quis enim potest non dolere: si patriā aut pestilentia exhauerit: aut hostis euerterit: aut tyrannus oppresserit? Potest aliquis non dolere si sublatam uiderit libertatē: si p̄ximos: si amicos: si bonos uiros: aut exterminatos: aut crudelissime trucidatos: nisi cuius mens ita obstupuerit: ut sit ei sensus oīs ereptus! Quare aut omnia tollere deberunt: aut implenda fuerant cuncta hęc & debilis disputatio idē etiam pro ēgritudine aliquid reponendum: quoniam superioribus ita ordinatis hoc consequens erat. Ut enim p̄sentibus lētamur bonis: sic malis angimur ac dolemus. Si ergo lētitię qnam uiciosam putabant nomen aliud indiderunt: sic ēgritudinī quoniā & ipsā uiciosam putabant: aliud uocabulū tribui cōgruebat. Vnde apparet non illis rem defuisse: sed uerbum: cuiꝝ indigētia eum totū affectū qui est uel maximus cōtra quē natura pateretur: auferre uoluerunt. Nam illas omnium commutationes poteram coarguere pluribus & ostendere: aut sermonis ornādi: augēdeq;

copiæ gratia: multa noia hisdem rebus iposita: aut nihil: aut certe non multū inter se illa distare. Nam & cupiditas a uoluntate incipit: & cautio a metu oritur: & letitia nihil aliud ē q̄ professū gaudium. Sed putemus ut ipsi uolunt esse diuersa. Nempe igitur cupiditatem esse dicent perseverantem ac perpetuam uoluntatem: letitiam uero insolenter se offerens gaudium: metum autē nimiam & excedentē modū cautionē. Ita fit ut ea quę tollēda esse censēt non tollant: sed tēperent: siquidē noia tātūmodo imutant: res ipse manent. Eo igitur imprudentes reuoluuntur: quo Peripathetici ratione perueniunt: ut uicia quoniā tolli non possunt: medio temperanda sint. Errant ergo quoniā non efficiunt quod uolūt: & lōgo asperoq; circuitu in eādē uiā redeunt.

Capi. xvi. Quō Peripathetici errauerūt. Et q̄ bon⁹ usus affectuū ut⁹ ē: malus uiciū. Et q̄ usus ip̄e ex cā pēsāduus est.

• T ego ne Peripatheticos quidem accessisse ad ueritatem puto: quia uicia esse concedunt: sed ea mediocriter temperant. Carendum est enim uiciis etiam mediocribus: quin potius efficiendum fuit primum ne uicia essent. Nec enim quicq; uiciosū nasci pōt: sed uicia fieri si male utamur affectibus: uirtutes si bene. Deinde monstrādū est nō ipsos affectus: sed eorū causas esse moderandas. Nō est inquit nimia letitia gestiendum: sed modice ac temperate. Hoc uero tale est: quale si dicerent non esse currendum concitate: sed gradiendū moderate. At potest & q̄ graditur errare: & qui currit rectam uiam tenere. Quid si ostēdo esse aliqd ubi nō tm̄ modicū: sed uel punctum gaudere uiciosum sit: & aliud contra: i quo uel exultare letitia: minime criminofū? Quid tandem nobis ista mediocritas p̄derit? quēro utq; ne sapienti letandum putēt: si quid inimico suo mali uidēt accidere: aut utq; ne letitiam refrenare debeant: si uictis hostibus: aut oppresso tyranno libertas & salus ciuibus parata sit! Nemo dubitat: qn̄ & in illo exiguum letari: & in hoc parum letari sit maximum crimen. Eadem de ceteris affectibus licet dicere. Sed ut dixi non in his moderandis sapientiæ ratio uersatur: sed in causis eorum: quoniam extrinsecus cōmouentur: nec his potissimū frēnum imponi oportuit: quoniā & exigui possunt esse in maximo crimie.

& maximi possunt esse sine crimine: sed assignandi fuerunt certis temporibus: & rebus: & locis: ne uicia sint quibus uti recte licet. Sicut. n. recte ambulare bonum est: errare autem malum: sic moueri affectibus in rectum bonum est: in prauum malum. Nam libido si extra legitimū thorū non euagetur: licet sit uehemēs: tamē culpa caret. Sin uero appetit alienū: licet sit mediocris: uiciū tamē maximū est. Non est itaq; morbus irasci: nec cupere: nec libidine cōmoueri: sed iracundū esse morbus est. Cupidum libidinosū: qui enim iracundus est: etiā cui nō debet: aut cui nō oportet irascitur. Qui cupidus: etiā quod nō opus ē cōcupiscit. Qui libidinosus: etiā qd legibus uetatur affectat. Omnis ergo ratio in eo uersari debuit: ut quoniā ea rerū impetus inhiberi non pōt: nec debet q̄a necessario est insitus ad tuenda officia uite: dirigeretur potius in uia rectā: ubi etiā cursus offensione ac piculo caret.

Capi. xvij. Q̄ ea quę p̄bī uicia putant uirtutes sunt: si tamen referantur ad finem debitum idest ad deū. Et q̄ insani sunt q̄ humanā naturā īgenitis affectibus spoliare nitūtur.

f Ed euectus sum coarguendi studio longius: cum sit mihi propositum ea quę uicia p̄bī putauerūt ostendere: non tam uicia non esse: uerum etiam magnas esse uirtutes. Ex aliis docendi gratia summam: quę pertinere ad rem maxime puto. Metum seu timorem ī maximo uicio ponunt: summāq; imbecillitatē esse animi putant: cui sit contraria fortitudo: quę si sit in homine: locum timori esse nullum. Credit ergo ne aliqs fieri posse: ut idem metus summa sit fortitudo? Minime. Neq; enim uidetur capere natura: ut aliquid in cōtrariū recidat. Quia ego nō arguta aliqua cōclusionē: ut apud Platonem Socrates facit: qui eos quos cōtra disputat: cogit ea quę negauerant confiteri: sed simpliciter ostendam summū metū: summā esse uirtutē. Nemo dubitat qn timidi & imbecilli sit animi: aut dolorem metuere: aut egestatez: aut exilium: aut carcerem: aut mortem: quę omnia quisquis non exhorruerit: fortissimus iudicatur. Qui autē deum metuit: illa uniuersa non metuit. Ad quod probandum argumētis opus non est. Spectate sunt enim semp: spectanturq; adhuc per orbem poenę cultorum dei: in quibus excruciantis noua & inuisitata tormenta

excogitata sunt. Nam de mortis generibus horret animus recordari: cum immaniū bestiarū ultra ipsam mortem carnificina scēui erit. Has tamē execrabiles corporum lacerationes: foelix atq; inuicta patientia sine ullo gemitu pertulit. Hęc uirtus omnibus populis atq; puertis: & ipsis tortoribus miraculum maximū prębuit cum patientia crudelitas uinceretur. Atq; hanc uirtute; nihil aliud q̄ metus dei fecit. Itaq; ut dicebā nō euellēdus (ut stoici) neq; temperandus timor (ut peripathetici uoluunt) sed in ueram uiam dirigendus est: auferendiq; sunt metus: sed ita ut hic solus relinquať: qui quoniā legitimus ac uerus ē: solus efficit ut possint cętera oīa non timeri. Cupiditas quoq; inter uicia numeratur: sed si hęc quę terrena sunt concupiscat uicium est: uirtus autem si cęlestia. Qui enim iustitiā: qui deū: qui uita; ppetuā: qui lucē sempiternā: ea; omnia quę deus homini pollicetur consequi cupit: opes istas & honores & potētiās: & regna ipsa cōtēnet. Dicit fortasse Stoic⁹: uoluntate opus esse ad hęc consequēda non cupiditate: imo uero parū est uelle. Multi. n. uolunt: sed cū dolor uisceribus accesserit: uoluntas cedit: cupiditas perseverat: quę si efficit ut contemptui sint omnia: quę a cęteris appetuntur: summa uirtus est: siquidem cōtinētię mater est: ideoq; potius illud efficere debemus: ut affectus quibus parue uti uicium est: dirigamus in rectum. Nā istę cōcitationes animorū iuncto currui similes sunt: in quo recte moderando summū rectoris officiū est: ut uia nouerit: quā si tenebit: licet q̄ concitate ierit non offendit. Si autē errauerit: licet placide ac leuiter eat: aut per confrago sa uexabitur: aut per pręcipitia labetur: aut certe quo non opus est deferetur. Sic cursus ille uite: qui affectibus uelut equis perniciousibus ducitur: si rectā uia; teneat fungetur officio. Metus igit & cupiditas si piciant in terram: uicia fient. Virtutes autē si ad diuina referātur: parsimoniā contra uirtutis loco habēt: quę si studium est habendi: non pōt esse uirtus quā in augēdis uel tuēdis terrestribus bonis tota uersatur. Nos autem summū bonum non referimus ad corpus: sed omne officiū solius anime conseruatione metimur: quod si (ut supra docui) patrimonio minime parcendum est: ut humanitatem iustitiāq; teneamus: non est uirtus frugi esse: quod nomē uirtutis specie fefellit ac decepit. Est. n. frugalitas abstinentia qdē uoluptatū: sed eo uiciū: quā exhibēdi amore descēdit: cū sit & uoluptatib⁹ abstinedū

& pecunię minime temperandum. Nam parce idest mediocriter uti pecunia: quasi quędam pusillitas est animi: aut pertimētis ne sibi defit: aut desperantis posse se illam reparare: aut contemptu; terrestrium non cupientis. Sed illi rursus euz qui rei familiari sue non parcat prodigum uocant. Nam ita liberalem distinguunt a prodigo: q̄ is liberalis sit: q̄ cibū & benemeritis & cum oportet & q̄tū satis est largitur. prodigus uero qui & nō meritis & cū opus non est: & sine respectu rei familiaris effūdat. Quid ergo prodigum ne dicemus eū? qui misericordię causa tribuit egentibus uictum? Atquin multū refert utz ne scortis propter libidinē largiare: an miseris propter humanitatem. Vtrū pecuniam tuā p̄ductores aleatores. lenonesq; diripiant. an illam pietati ac deo p̄stes. Vtrū ne illam uentri ac gulę ingeras: an in thesauro iustitie reponas. Vt ergo uicium est effundere in malā partem: sic in bonā uirtus. Si uirtus est nō parcere opibus quę possunt reparari: ut hominibus uitam sustententes quę reparari non pōt: uiciū igitur parsimonia est. Quare nihil aliud dixerim q̄ insanos: qui hominem mite ac sociale animal orbant suo nomine: qui euullis affectibus q̄bus omnis constat humanitas: ad imobilem stuporē mentis perducere uolunt: dū student animū a perturbationibus liberare: & ut ipsi dicunt quietum tranquillumq; reddere: quod fieri non tantum nō pōt: q̄a uis & ratio eius in motu est: sed ne oportet quidē: q̄a sicut aqua quidem semper iacens & quieta insalubris: & magis turbida est: sic animus imotus ac torpens inutilis est etiam sibi: nec uitam ipsā tueri poterit: q̄a nec faciet quicq; nec cogitabit: cum cogitatio ipsa nihil aliud sit q̄ mentis agitatio. Deniq; qui hanc imobilitatē animi asserunt: priuare animum uita uolunt: quia uita actiuosa est mors quieta. Quędam etiam recte pro uirtutibus habent: sed eaz modum non tenent. Virtus est constantia: non ut inferentibus iniuriam resistamus. His enim credendū: quod cum fieri debeat mox docebo: sed ut iubentibus facere nos contra dei legem cōtraq; iustitiā: nullis minis aut suppliciis terreamur: quo minus dei iussionem hominis iussioni p̄feramus. Item uirtus ē mortē cōtemnere. nō ut appetamus: eamq; ultro nobis inferam⁹. sicut phōrum plurimi & maximi sepe fecerunt: quod est scelertum ac nefarium: sed ut coacti deum relinquere: ac fidem prode re: mortē suscipere malim⁹: libertatemq; defendamus aduersus

ipotentia stultam uecordēq; uiolentiam: ut omnes seculi minas:
atq; terrores fortitudine animi prouocemus. Sic ea que alii timēt
excelsa & insuperabili mente dolorē mortēq; calcamus. Hęc ē uir
tus: hęc uera constātia: in hoc tuēda & cōseruāda solo: ut nullus
nos terror: nulla uis a deo possit auertere. Vera igit̄ Ciceronis illa
sentētia est. Nemo inquit iustus potest esse: qui mortē: qui dolo
rem: qui exilium: qui egestatē timet. Item Senecę ī libris moralis
philosophię dicētis. Hic est ille homo honestus: non apice: pur
puraue: non lietoꝝ ī lignis ministerio: sed nulla re minor: qui cuꝝ
mortē in uicinia uidet: nō sic pturbat̄ tanq̄ rē nouā uiderit: q̄ siue
toto corpore tormēta patiēda sūt: siue flāma ore rapiēda ē: siue
extendēde p̄ patibulū man⁹ nō querit qd̄ patiat̄: sed q̄ bene. Qui
aut̄ deum colit: hęc patit̄: nec timet. Ergo iustus his rebus efficit̄:
ut neq; uirtutes: neq; uirtutū exactissimos limites nosse: aut tene
re possit omnino q̄squis est a religione dei singularis alienus.

Capi. xviii. Quomō p̄cepta dei: quibus insistēdū ē a
pb̄is dissident institutis: & quis sit patientię titulus.

Sed omittamus philosophos: qui aut omnino nihil sciūt:
idq; ipsū p̄ sūma sciētia p̄ferūt: aut qui non p̄cipiunt etiā
que sciunt: aut qui quoniā se putāt scire que nesciunt: inepte arro
gāterq; desipiunt. Nos ergo ut ad propositum reuertamur: qbus
solis a deo ueritas reuelata: & cęlitus missa sapientia ē: faciamus
que iubet illuminator noster deus: sustineamus inuicē & labores
hui⁹ uitę mutuis adiuuētis p̄feram⁹. Nec tamē si quid boni opis
fecerimus gloriā captemus ex eo. Monet .n. deus operatorem iu
stitię non oportere esse iactantē: ne nō tā mandatis cęlestibus ob
sequēdi: q̄ studio placēdi: humanitatis officio functus esse uidea
tur. Habeatq; iam preciaz glorię qd̄ captauit: nec premiū cęlestis
illi⁹: ac diuinę mercedis accipiat. Cętera que obseruare cultor dei
debet: facilia sunt illis uirtutibus cōprehēsis. Non mētiatur unq̄
decipiēdi aut nocēdi causa. Est .n. nefas eū qui ueritati studeat in
aliqua re esse fallacē: atq; ab ipsa quam seq̄ ueritate discedere. In
hac iustitię uirtutumq; omnium uia: nullus mendacio locus est.
Itaq; uiator ille uerus ac iustus non dicet illud Lucillianum. Ho
mini amico ac familiari non est mentiri meum: sed etiam inimico

atq; ignoto estimabit non esse mentiri suū : nec aliquādo cōmit
tet ut lingua interpretis animi a sensu & cogitatione discordet : pe
cuniā si quā crediderit non accipiat usuram : ut & beneficium īco
lume sit : quod succurrit necessitati : & absteat se prorsus alieno
In hoc enim genere officii debet suo esse contētus : quē oporteat
alias : ne proprio quidē parcere ut bonum faciat : plus autē accipere
q̄ dederit iniustū est. Quod qui facit insidiatur quodāmodo : ut
ex alterius necessitate prædes. Aut iustus nunq̄ prætermittet : quo
minus aliquid misericorditer faciat : nec inquinabit se huiusmodi
quæstu : sed efficiet ut sine ullo suo damno id ipsum quod cōmo
dat inter bona opa numeretur. Munus nō accipiet a paupere : ut si
quid ipse præstiterit : eo bonum sit : quo fuerit gratuitum : maledi
centi benedicto respondeat : nunq̄ ipse maledicat ne uerbum ma
lum procedat ex ore hominis : qui colit uerbum bonum . Quin
etiam caueat diligenter : ne quando inimicum sua culpa faciat : &
si quis extiterit tam proteruus qui bono & iusto faciat iniuriam :
clēmēter ac moderate ferat : & ultionem suam non sibi assumat :
sed dei iudicio reseruet : innocētīā semp̄ & ubiq; custodiat. Qd̄
preceptum non ad hoc tantum ualet : ut ipse iniuriam non inferat :
sed ut illa tam sibi non uindictet : sed ei qui maximus & equissi
mus iudex speculator ac testis est omnium : hūc homini præferat :
hunc malit de sua causa p̄nunciare : cuius sententiam nemo effuge
re potest : nec defensione cuiusq; nec gratia . Ita fit ut homo iust⁹
contēptui sit omnibus : & quia putabitur semetipsum defendere
non posse habebitur pro segni & inertī. Qui autem fuerit ult⁹ ini
micū hic fortis : hic strenuus iudicat̄ : hunc colunt : hunc omnes ue
rentur. Bonus uero ille tametsi prodesse omnibus uel plurib⁹ pos
sit : illum tamē suscipiūt qui nocere q̄ qui prodesse possit : sed iu
stum prauitas hominū deprauare non poterit : quo minus deo stu
deat obtemperare : malitq; contēni dummodo semper bono fun
gatur officio : mali nunq̄. Cicero in iisdē illis officialibus . At ue
ro si quis uoluerit inquit sui animi complicatam notionem euol
uere : iam seipse doceat eum uirū bonū esse : qui p̄sit quibus pos
sit : noceat nemini : nisi laceffit⁹ iniuria . O q̄ simplicem ueramq;
sententiam duorū uerborum adiectione corrumpit . Quid . n . opus
fuerat adiūgere : nisi laceffit⁹ iniuria : ut uiciū bono uiro q̄si causā
turpissimam apponeret : patientiq; quę omniū uirtutū maxima

est facere expertem! Nociturum esse dixit bonum uirum: si fuerit
laceffitus. Iam hoc ex ipso boni uiri nomē amittat necesse est: si
nocebit. Non minus, n. mali est referre iniuriam q̄ iſerre. Nā unde
certamina inter homines! unde pugne contentionesq; nascunt̄:
nisi q̄ improbitati appoſita impatientia: magnas ſepe concitat tē
peſtates. Quod ſi patientiā qua uirtute nihil uerius: nihil homie
dignius inueniri pōt: improbitati oppoſueris extinguetur pro
nus tanq̄ igni aquā superfuderis. Sinaūt puocatrix illa improbi
tas impatientiam ſibi comparem naſta eſt: tanq̄ perfuſa oleo tan
tum excitabit incendium: ut id non flumen aliquod: ſed effuſio
cruoris extinguat: magna itaq; patientię ratio eſt: quā ſapiens ho
mo ademit bono uiro: ut enim nihil malorū fiat: hęc ſola effecit:
quę ſi detur omnibus: nullum ſcelus: nulla fraus in rebus hūanis
erit. Quid ergo bono uiro poteſt eſſe tam calamitoſus: tamq; cō
trariū: q̄ irę frena permittere: quę illum non modo boni: ſed etiā
hominis appellatione deſpouet! Siquidem nocere alteri: ut ipſe
ait ueriſſime: non eſt ſecundum homis naturam: nam & pecudes
ſi laceffas: aut calce: aut cornu repugnāt. Et ſerpētes ac ferę: niſi per
ſequaris: ut occidas: negociū non exhibent. Et ut ad hominū exē
pla redeamus: iſperiti quoq; & inſipientes ſi quando accipiūt iniu
rias: cęco & irrationabili furore ducuntur: & his qui ſibi nocēt ui
cem tribuere conant̄. In quo igitur ſapiens ac bonus uir a malis &
inſipientibus differt: niſi q̄ habet inuictā patientiam: qua ſtulti
carent: niſiq; regere ſe ac mitigare iram ſuam nouit: quam illi: qa
uirtute indigent frenare non poſſunt: ſed uidelicet hęc ipſum res
fefellit: quia cum de uirtute quęrit in quacunq; conditione uince
re: putauit eſſe nirtutis. Nec uidere ullo modo potuit hominem
dolori & irę ſuccūbentem: & his affectibus indulgentem: quib⁹
debet potius reluctari. Et ruētē quacunq; in parte puocarit impro
bitas uirtutis officium nō tenere. Qui enī referre iniuriam nititur
cum ipſum a quo lęsus eſt geſtit imitari: ita qui malum imitatur:
bonus eſſe nullo pacto poteſt. Duob⁹ igitur uerbis duas uirtutes
maximas: bono & ſapiēti uiro: inocentiā patiētiāq; detraxit: ſed
qa ipſe caninam illā faciēdiā ſicut Saluſtius ab Appio dictum re
fert exercuit: uoluitq; hominē canino modo uiuere: ut remordeat
laceffitus: quę retributio contumelię q̄ pernicioſa ſit: & quas ede
re ſoleat ſtrages: unde oportuni⁹ petetur exemplum: q̄ ex ipſius

præceptoris tristissimo casu qui cum his philosophorū præceptis
obteperare gestit: ipse se perdidit. Qui si laceffitus iniuria patien-
tiã tenuisset: si dissimulare: si ferre contumeliam boni uiri esse di-
dicisset: nec illas nobiles orationes alieno titulo inscriptas: impa-
tientia & leuitas & infania profudisset nunq̃ capite suo rostra: in
quibus ante floruerat cruentasset: nec rēpublicam fundit⁹ proscri-
ptio illa delessit. Sapientis ergo ac boni uiri non est uelle certa-
re ac se periculo cōmittere: quoniã & uincere non est in nostra po-
testate: & est anceps omne certamē: sed est sapientis & optimi ui-
ri non aduersarium uelle tollere: quod fieri sine scelere ac periculo
nō pōt: sed certamē ipsum: quod fieri & utiliter & iuste potest.
Sūma igitur uirtus habēda patientia est: quam ut caperet homo
iustus: uoluit illū deus: ut supradictum est p̃ inerte contēni. Nisi
in contumeliis fuerit affectus: quantum habeat fortitudinis in se
ipso cohibendo ignorabitur. Si autem laceffitus iniuria ledentes
persequi coeperit: uictus est. Si uero motū illum ratione compref-
ferit: hic plane imperat sibi: & hic regere se potest: quę sustentatio
sui recte patientia nominat: quę una uirtus omnibus est appo-
sita uiciis & affectibus. Hęc perturbatum animum ac fluctuātem ad
tranquillitatem suam reuocat: hęc mitigat: hęc hominem sibi red-
dit. Ergo quoniã nature repugnare impossibile est: & utile ut nō
cōmoueamur omnino: prius tamen q̃ cōmotio illa profiliat ad
nocendum: quoad fieri potest maturius sopiatur. Præcepit deus
nō occidere solem super iram nostram: ne furoris nostri testis ab-
scedat. Deniq; Marcus Tullius cōtra suum præceptū: de quo pau-
lo ante dixit: obliuionem iniuriarū in magnis laudib⁹ posuit. Spe-
ro inqt Cęsar qui obliuisci nihil soles nisi iniurias. Quod si hoc
ille faciebat homo: non a cęlesti tātum: sed a publica quoq; ciui-
liq; iustitia remotissimus: quanto magis id nos facere debemus:
qui immortalitatis uelamine candidati sumus.

Capi. xix. Q Peripathetici stoicis obuiant in defensio-
ne affectuum. Et quę sint tres furie: quas poetę finxerunt: &
quis earum usus sit & abusus.

s Toici cum affectus ex homine tanq̃ mordos conantur euel-
lere: Peripathetici se opponunt: eosq; non modo retinent:

sed etiam defendunt. Nihilque in homine esse dicunt: quod non magna ratione ac prouidentia sit innatum. Recte id quidem: si singularium rerum ueros terminos scirent. Itaque hanc ipsam iram comitem esse dicunt uirtutis: tanquam nemo possit aduersus hostes fortiter dimicare: nisi fuerit ira concitatus. Quo plane ostendunt nec quid sit uirtus scire se: nec cur homini attribuerit iram deus. Quae si nobis ideo data est: ut ea utamur ad occidendos homines: quod immani homine: quod similis feris beluis existimandum est: quam id animal quod ad coionem & innocentiam deus fecit? Tres sunt igitur affectus quos homines in omnia facinora precipites agant: ira: cupiditas: libido. Propterea poetae tres furias esse dixerunt: quae mentes hominum exagitant: ira ultionem desiderat: cupiditas opes: libido uoluptates. Sed his omnibus deus certos limites statuit: quos si transcenderent: maioresque esse coeperit: necesse est naturam suam deprauet: & in morbos ac uicia uertant. Qui autem sint isti limites: non est magni laboris ostendere. Cupiditas ad ea comparanda nobis data est: quae sunt ad uitam necessaria: libido ad sobolem propaganda: irae affectus ad coercenda peccata: eorum quae sunt in nostra potestate: id est ut arctiore disciplina minor aetas ad probitatem iustitiamque formetur: quae nisi metu cohibeatur: licentia pariet audaciam: quae ad omne flagitium & facinus euadet. Itaque ut ira uti aduersus minores & iustum est & necessarium: sic & aduersum pares & perniciosum est & impium. Impium quod uiolatur humanitas: perniciosum quod illis repugnantibus aut perdere necesse est aut perire. Hanc autem quam dixi esse rationem: cur homini sit irae affectus datus ex ipsius dei preceptis intelligi potest: qui iubet uti maledictis & ledentibus non irascamur. Manu autem nostras supra minores semper habeamus: hoc est ut peccantes eos assiduis uerberibus corrigamus: ne amore inuicili & indulgentia nimia educentur ad malum & ad uicia nutriantur. Sed rerum imperiti & rationis ignari: eos affectus qui sunt homini aduersus bonos dati exterminauerunt: & latius quam ratio postulat euagantur. Inde iniuste atque impie uiuunt: utuntur ira contra pares: hinc discidia: hinc expulsioniones: hinc bella contra iustitiam nata sunt. Utuntur cupiditate ad congerendas opes: hinc fraudes: hinc latrocinia: hinc omnia scelerum genera orta sunt. Utuntur libidine ad capiendas tantum uoluptates. Hinc stupra: hinc adulteria: hinc corruptele omnes extiterunt. Quicumque igitur illos affectus

intra fines suos redegerit: quod ignorantes deū facere nō possunt:
hic patiens: hic fortis: hic iustus est.

Capit. xx. De quinque sensuum uoluptatibus. Et quare plus uoluptatis datum sit homini a natura quam ceteris animalibus. Et primum de uoluptate uisus & de spectaculis euitandis. Et de ludorum & spectaculorum auctoribus

Estat ut contra quinque sensuum uoluptates dicam breuiter.

Nam & ipsius libri mensura iam modum flagitat: quæ omnes quoniam uiciose ac mortifere sunt: uirtute superari atque opprimi debent uel quod paulo ante dicebam: de affectibus ad rationem suam reuocari. Ceteræ animantes præter unam uoluptatem que ad generandum pertinet nullam sentiunt. Virtutur ergo sensibus ad naturæ suæ necessitatem. Vident ut appetant ea quibus opus est ad uitam tuendam: audiunt inuicem seque dinoscunt: ut possint congregari. Quæ utilia sunt ad uictum aut ex odore inueniunt: aut ex sapore percipiunt: inutilia respuunt aut recusant. Edendi & bibendi officium uentris plenitudine metiuntur. Homini uero solertissimi artificis prouidentia dedit uoluptatem infinitam & in uiciū cadentem: quia proposuit ei uirtutem quæ cum uoluptate semper tanquam cum domestico hoste pugnaret. Cicero in catione maiore. Stupra uero inquit & adulteria & omne flagitium nullis excitari alijs illecebris nisi uoluptatis. Cuius homini siue natura siue quis deus nihil mentem præstabilius dedisset: huic diuino muneris ac dono nihil tam inimicum quam uoluptate. Nec enim libidine dominante temperantiæ locum esse: neque in uoluptatis regno uirtutem posse consistere: sed e contrario deus idcirco uirtutem dedit: ut expugnaret & uinceret uoluptatem: eamque egredientem fines sibi datos: intra præscriptum coherceret: ne hominem suauitatibus delinitum atque captum: ditioni suæ subiceret: ac sempiterna morte mulceteret. Voluptas oculorum uaria & multiplex quæ capitur ex aspectu rerum quæ sunt in usu hominum: uel natura uel opere delectabiles: hanc philosophi rectissime sustulerunt. Aiant enim multo esse præclarior & homine dignior: cælum potius quam cælata intueri: & hoc pulcherrimum opus inter micantibus astroꝝ luminibus tanquam floribus adornatum: quam picta & ficta & gemmis distincta mirari. Sed cum diserte ad contemptum terrestrium

nos exhortati sunt: & ad celi spectaculum excitauerunt: tamē spe-
ctacula hęc publica nō cōtinent: itaq; his & delectant & libēter
īterfunt: quę qm̄ maxima sunt irritamēta uicioꝝ: & ad corrūpen-
dos animos potissime ualēt tollenda sunt nobis: q; nō modo ad
beatam uitā nihil cōferūt: sed etiā nocēt plurimū. Nā qui hoīem
q̄uis ob merita dānatum in cōspectu suo iugulari pro uoluptate
cōputat conscienciā suam polluit: tam. s. q̄ si homicidij quod fit
occulte spectator & particeps fiat. Hos tamen ludos uocant: in q
bus humanus sanguis effunditur. Adeo longe ab hominibus se-
cessit humanitas: ut cum animas hominum interficiant: ludere se
opinentur: nocentiores his omnibus quorum sanguineꝝ uolupta-
ti habent. Quęro nunc an possint piꝝ & iusti homines esse q; con-
stitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecantes: non tan-
tum patiuntur occidi: sed efflagitant feruntq; ad mortem crude-
lia & inhumana suffragia nec uulneribus fatiati: nec cruore contē-
ti: quin etiam percussos iacentesq; repeti iubent: & cadauera icti-
bus dissipari: ne quis illos simulata morte deducat. Irascantur eti-
am pugnantibus nisi celeriter alter e duobꝯ occisus est: & tanquā
humanum sanguinem sitiant: oderunt moras: alios illis cōpares
dari poscunt recentiores: ut q̄primuz oculos suos fatient. Hac cō-
fuetudine imbuti humanitatem perdiderunt. Itaq; non parcunt
etiam innocentibus: sed exercent in omnes quod in malorum tru-
cidatione didicerunt. Huius igitur publici homicidij socios &
participes esse non conuenit: eos qui iusticię uiaꝝ tenere nituntur.
Non enim cum occidere deus uetat: latrocinari tantum prohibet
quod ne per leges quidem publicas licet: sed ea quoq; ne faciant
monet: quę apud homines pro licitis habentur. Ita neq; militari
iusto licebit: cuiꝯ militia est ipsa iusticia: neq; uero accusare quęq;
crimine capitali: quia nihil distat utrum ne ferro an uerbo potius
occidas: quoniam occisio ipsa prohibetur. Ita q; in hoc dei pre-
cepto nullam prorsus exceptionem fieri oportet: quin occidē ho-
minem sit semper nefas: quem deus sanctum animal esse uoluit.
Ergo ne illud quidem cōcedi aliq; existimet: ut recentes natos li-
ceat oblidere: quę uel maxima est impietas. Ad uitam enim deus
inspirat animas non ad mortem. Verum homines ne quod sit fa-
cinus quo manus suas non polluant: rudibꝯ adhuc & simplicibꝯ
animis abnegant lucem non a se datam. Expectet uero aliquis ut

alieno sanguine parcant: qui non parcant suo: sed hi sine ulla cō-
trouersia scelerati & iniusti. Quid illi quos falsa pietas cogit ex-
ponere! Nō possūt innocentes existimari: q̄ uiscera sua ī prēda; ca-
nib⁹ obijciūt: & quātuz in ip̄is ē: crudeli⁹ necāt q̄ si strāgulassēt.
Quis dubitet qn̄ ip̄ius sit q̄ aliene misericordiē locū nō tribuit?
q̄ etiā si cōtingat ei qd' uoluit ut alac̄ addixit certe sanguinē suū;
uel ad seruitutē uel ad lupanar. Quē aut̄ possunt uel soleant acci-
dere in utroq; sexu uel p̄ errorē q̄s non intelligit: q̄s ignorat! Qd'
uel uni⁹ Edipodis declarat exēplū: duplici scelere cōfusū. Tā igi-
tur nefariū est exponere q̄ necare. At enī parricide facultatū angu-
stias cōqueruntur: nec se pluribus liberis educandis sufficē posse
prētendunt: quasi uero aut facultates in potestate sint possidētū
aut non quotidie deus ex diuitibus pauperes: & ex pauperib⁹ di-
uites faciat. Quare si quis liberos ob paupertatē non poterit edu-
care: satius est ut ab uxoris congressione cōtineat: q̄ sceleratis ma-
nibus dei opera corrumpat. Ergo si homicidiuz facere nullo mō
licet: nec interesse omnino conceditur: ne conscientiam perfūdat
ullus cruor. Siquidem populo sanguis ille prēstatur: ī scēnis q̄q;
nescio an sit corruptela uiciosior. Nam & comice fabulē de stu-
pris uirginum: aut loquuntur amoribus meretricum: & quo ma-
gis sunt eloquentes qui flagitia illa finxerunt eo magis sententia-
rum elegantia persuadent: & facili⁹ inbērent audientium memo-
riē uersus numerosi & ornati. Item tragice historie subiiciūt ocu-
lis parricidia & icēsta regum malorum: & conturnata scelera de-
monstrant. Histriorum quoque impudicissimi motus: quid ali-
ud nisi libidines docent & instigant: quorum eneruata corpora:
& in muliebre incesum habitumq; mollita: impudicas foemi-
nas inhonestis gestibus menciuntur. Quid de mimis loquar cor-
ruptelarum prēferentibus disciplinam: qui docent adulteria duz
fingunt: & simulatis erudiunt ad uera! Quid iuuenes aut uirgi-
nes faciant: cum & fieri sine pudore: & spectari libenter ab omni-
bus cernunt! Admonentur utiq; quid facere possint & ī flammā
tur libidine: quē aspectu maxime concitatur: ac se quisq; p̄ sexu
in illis imaginibus prēfiguratur: probātq; illa dum rident: & adhē-
rentib⁹ uicijs corruptiores ad cubicula reuertuntur: nec pueri mō-
do quos prēmaturis uicijs inbui non oportet: sed etiā senes quos
peccare non decet in talem uicioꝝ semitam dilabuntur. Circēsiuz

quoque ludorum ratio quid aliud habet nisi leuitatem : uanitate ; infaniam ! Tãto namque impetu concitantur animi in furorẽ : quãto illic impetu currunt : ut iam plus spectaculi exhibeant : quam spectandi gratia ueniunt cum exclamare & efferrè & exilire coeperint. Vitanda ergo spectacula omnia non solum ne quid uiciorum pectoribus infideat : quæ sedata & pacifica esse debent : sed ne cuius nos uoluptatis consuetudo delinuat : & a deo atque a bonis operibus auertat. Nam ludorum celebrationes deorum festa sunt : siquidem ob natales eorum uel temporum nouorum dedicationes sunt constituti. Et primitus quidem uenationes quæ uocantur munera Saturno attributæ sunt. Ludi autem scenici libero : Cireses uero Neptuno. Paulatim uero & ceteris dijs idem honos tribui coepit : singulique ludi nominibus eorum consecrati sunt : sicut Sisinnius capito in libris spectaculorum docet. Si quis igitur spectaculis interest : ad quæ religionis gratia conuenitur : discessit a dei cultu : & ad deos se contulit : quorum natales & festa celebrauit.

Capitulum. xxi. De uoluptate aurius. Et quid sibi uelit diuinorum eloquiorum simplicitas : quæ omnibus carminibus & floribus pompisque uerborum preferenda est.

a Vrius uoluptas ex uocum & cantuum suauitate percipitur quæ scilicet tam uiciosa est : quam oblectatio illa de qua diximus oculorum. Quis enim non luxuriosum ac nequam putet eum : qui scenicas artes domi habeat ! At qui nihil refert utrum ne luxuriam solus domi : an cum populo exerceas in theatro. Sed iam de spectaculis dictum est : restat unum quod est nobis expugnandum : ne capiamur his quæ ad sensum intimum penetrant. Nam illa omnia quæ uerbis carent : id est aeris & neruorum suaues soni : possunt facile contemni : quia non adhaerent ne scribi possunt. Carmen autem compositum & oratio cum suauitate decipiens : capit mentes : & quo uoluerit impellit. Inde homines litterati cum ad religionem dei accesserint : ab aliquo perito doctore fundati minus credunt. Assueti enim dulcibus & politis siue orationibus siue carminibus : diuinarum litterarum simplicem communemque sermonem pro fordido aspernantur : id enim querunt quod sensum demulceat. Persuadet autem quicquid est iuaue : & animo penitus dum delectat insidet. Num igitur deus & mentis & uocis & lingue

artifex: diserte loqui nō pōt! Immo uera sūma puidencia carere
fuco uoluit: ea q̄ diuina sūt ut oēs itelligerent: q̄ ip̄a oībus loque
bat. Ergo q̄ ueritati studet: q̄ non uult ip̄e se decipere: abūciat ini
micas & noxias uoluptates: q̄ animam sibi uinciāt: ut corp⁹ cibi
dulces: p̄ferātur uera falsis: ęterna breuib⁹: utilia iocūdis. Nihil
aspectu gratū sit: nisi quod pie quod iuste fieri uideas: nihil au
ditu suaue: nisi qd' alit aīam: meliorēq; te reddit. Maximeq; hic
sensus non est ad uicium detorquendus: qui nobis ideo datus ē:
ut doctrinā dei percipere possemus. Ita q̄ si uoluptas est audire
cantus & carmina: dei laudes canere & audire iocundum sit. Hęc
uoluptas uera q̄ comes est & socia uirtutis. Hęc est nō caduca &
breuis: ut illę quas appetunt qui corpori ut pecudes seruiunt: sed
p̄petua & sine ulla intermissione delectans. Cui⁹ terminos si q̄s
excesserit: nihilq; aliud ex uoluptate petierit nisi ip̄am uoluptatē
hic mortem meditatur: quia sicut uita perpetua in uirtute est: ita
mors in uoluptate. Qui enim temporalia maluerit: carebit ęter
nis: qui terrēna p̄tulerit: cęlestia non habebit.

Capitulum. xxij. De uoluptate olfatus & gustus: quam uir
prudens euitare debet ut laqueos & tendiculas mortis.

a Duoluptates autem saporis & odoris: qui duo sensus ad
solum corpus pertinēt: nihil est aliud quod a nobis diipu
tetur nisi forte quis exigit: ut dicamus turpe esse sapienti ac bono
si uentri & gulę seruiat: si unguētis oblitus: ac floribus coronat⁹
incedat: quod qui facit utiq; insipiēs & inept⁹ & nihil est: & quē
ne odor quidem uirtutis attigerit. Fortasse quispiā dixerit. Cur
ergo illa facta sunt: nisi ut illis fruamur! At enim iam sepe dictū
est uirtutē fuisse futurā nullā: nisi haberēt quę opprimerēt. Itaq;
fecit oīa deus ad istruendū certamē rex̄ duarū. Ergo illecebrę iste
uoluptatū: arma sunt illi⁹ cuius opus unū est expugnare uirtutes:
iusticiāq; ab oībus excludere. His blandimētis titillat aīa & sua
uitatibus: Scit enī quia mortis est fabricatrix uoluptas. Na; sicut
deus hominē ad uitā non nisi per uirtutem ac laborem uocat: ita
ille ad mortem per delicias ac uoluptates: & sicut ad uerū bonū
per fallacia mala: sic ad uerum malū p̄ bona fallacia pueniē. Cauē
da sunt igit̄ oblectamēta ista tāq; laquei & plage: ne suauitudinū

mollicie capti: sub ditione mortis cum ipso corpore redigamur:
cui nos mancipauimus.

Capitulum. xxiiij. De uoluptate tactus: & quare sit in homine
uehementior quam in ceteris animalibus: & quantas per eum diabolus
turpitudines ingerat & spicula gehenne. Et de licito coitu & illi
cito. Et quare inter omnia animantia sola mulier post conceptum
sit patiens uiri. Et quis sit continentie uel incontinentie fructus.

u Enio nunc ad eam que percipitur ex tactu uoluptatem: qui
sensus est quidem totius corporis: sed ego non de ornamento
aut uestibus: sed de sola libidine dicendum mihi puto que ma
xime coercenda est: quia maxime nocet. Cum excogitasset deus
duorum sexuum rationem: attribuit ipsis ut se inuicem appeterent: &
coniunctione gauderent. Itaque ardentissimam cupiditatem cuncto
rum animantium admiscuit corporibus: ut in hos affectus auidif
sime ruerent: ea ratione propagari & multiplicari genera possent.
Que cupiditas & appetentia in homine uehementior & acrior in
uenitur: uel quia hominum multitudinem uoluit esse maiorem
uel quoniam uirtutem soli homini dedit: ut esset laus & gloria
in coercendis uoluptatibus: & sui abstinentia. Scit ergo aduersa
rius ille noster quanta sit uis huius cupiditatis: quam quidem ne
cessitatem dicere maluerunt: eamque a recto & bono ad malum &
ad prauum transfert: illicita enim desideria immittit: ut aliena con
taminet: quibus habere propria sine delicto licet: obiciat quippe
oculis irritabiles formas: suggeritque fomenta: & uicij pabulum
subministrat: tum intimis uisceribus stimulos omnes conturbat:
& commouet: & naturalem illum incitat atque inflamat ardore:
donec irretitum hominem implicatumque decipiat. At ne quis
esset qui poenarum metu abstinere alieno: lupanaria quoque con
stituit & pudorem infelicium mulierum publicauit: ut ludibrio
haberet tam eos qui faciunt: quam quas pati necesse est. His obscenita
tibus animas ad sanctitatem genitas: uelut in ceni gurgite demer
sit: pudorem extinxit: pudicitiam flagitauit. Idem etiam mares
maribus admiscuit: & nefandos coitus contra naturam: contraque
institutum dei machinatus est: sic imbuit homines et armauit ad
nefas omne. Quid enim potest esse sanctum his qui etatem im
becillam & presidio indigentem: libidini sue depopulandam

foedandamq; substrauerit! Nō potest hęc res pro magnitudine sceleris enarrari. Nihil āpli⁹ istos appellare possū: q̄ ipsos & parcidas: qbus nō sufficiat sexus a deo dat⁹: nisi & suū sexū ppha ne ac petulanē illudant. Hęc tñ apud illos leuia & quasi honesta sūt. Quid dicā de his q̄ abominādā nō libidinē: sed insaniam poti⁹ exercēt: Piget dicē. Sed qd his fore credam⁹: quos nō piget facē: & tñ dicendū est q̄ fit: de istis loquor quorū teterrima libido & execrabilis furor: ne capiti qdē parcat. Quibus h̄ v̄bis aut q̄ indignatōe tātū nefas psequar! Vicit officiū linguę sceleris magnitudo. Cum igitur libido hęc edat opera: & hęc facinora deli gnet: armandi aduersus eam uirtute maxima sumus. Quisquis affectus illos frēnare non potest: cohibeat eos intra prescriptum legitimi thori: ut & illud quod auide expetit assequatur: & tñ i peccatum non incidat. Nam quis sibi homines perditū uolunt? Nempe honesta opera uoluptas sequitur: si ipsa; per se appetūt: iusta & legitima frui licet. Quod si aliqua necessitas p̄hibebit: tum uero maxima adhibenda uirtus erit: ut cupiditati cōtinētia reluctetur. Nec tantū alienis thoris quę attigere nō licet: ue; etia; publicis uulgatisq; corporibus abstinendum deus p̄cepit. Docetq; nos cum duo inter se corpora fuerint copulata: unum corp⁹ efficere. Ita q; qui se ceno īmerferit: ceno sit oblit⁹ necesse est. Et corpus quidē cito ablui potest: mens autem contagione impudici corporis inq̄nata non pōt: nisi ex longo tempore & multis bonis operibus ab ea quę inbēserit colluione purgari. Oportet ḡ si bi quęq; p̄ponē duoz; sexuū cōiunctiōē grāndi cā datum esse uiuentibus. Eamq; legem his affectibus politam: ut successione; parent: sicut autem dedit nobis oculos deus: nō ut spectemus uoluptatemq; capiamus: sed ut uideamus propter eius actus qui pertinet ad uitę necessitatem. Ita genitalem corporis partem qd nomen ipsum docet: nulla alia causa nisi efficiendę sobolis accēpimus. Huic diuinę legi summa deuotione parendum est: sint omnes qui dei discipulos se p̄fitebuntur ita morati & instituti: ut impetrare sibi possint. Nam qui uoluptatibus indulgent: qui libidini obsequunt: hi animam suam corpori mācipant: ad mortemq; condēnant: qui se corpori addixerunt: in quo habet mors potestatem. Vnusquisq; igitur quantum potest formet se ad uerecundiam: pudoremq; colat: castitatem mente & cōscientia tue

atur: nec tantum legibus publicis pareat: sed si supra omnes leges qui legē dei sequit: quib⁹ bonis si assueuerit: iā pudebit eū in deteriora descēdere. Mō placeāt recta & honesta quę meliorib⁹ iocundiora sunt: q̄ praua & inhonesta peiorib⁹. Nōdū oīa castitatis officia execut⁹ su;: quā nō mō deus intra p̄uatos parietes: sed etiā ep̄iscripto lectuli terminat: ut cū quis habeat uxore: neq; feruam neq; liberā habere insup uelit: sed in matrimonio fidē fuet. Nō enim sicut iuris publici ratio est: sola mulier adultera est quę habet alium: maritus aut̄ etiam si plures habeat: a crimine adulterii solutus est. Sed diuina lex ita duos in matrimoniu; quod est in corpus unum pari iure coniungit: ut adulter habeat: quisquis cōpagem corporis in diuersa distaxerit. Nec ob aliam causam deus cum ceteras animātes suscepto foetu maribus repugnare uolisset solam omnium mulierē patiētem uiri fecit. s. ne foeminis repugnantibus libido cogeret uiros aliud appetere: eoq; facto castitatis gloriam non tenerent: sed neq; mulier uirtutem pudicitie caperet: si peccare non posset. Nam quis mutum animal pudicu; esse dixerit: quod suscepto foetu mari repugnat! Quod ideo facit quia necesse est in dolorem atq; in periculum ueniat si admiserit. Nulla igitur laus est non facere: quod non possis facere. Ideo autē pudicitia in homine laudatur: quia nō naturalis est: sed uoluntaria. Seruanda igitur fides ab utroq; alteri est: immo exēplo continentię docenda uxor: ut se caste gerat. Iniquum est enim ut id exigas: quod ipse prestare nō possis. Quę iniquitas id effecit profecto: ut essent adulteria: foeminis egre ferentibus prestare se fidem: nō exhibentibus mutuam charitatem. Deniq; nulla est tā perditū pudoris adultera: quę non hanc causam uicijs suis preterdat: iniuriam se peccando non facere: sed referre: quod optime. Quintilianus expressit: homo inquit neque alieni matrimonij abstinens: neq; sui custos: quę inter se natura connexa sunt. Nam neq; maritus circa corrupendas aliorum coniuges occupatus: potest uacare domesticę sanctitati. Et uxor cum in tale incidit matrimonium exemplo ipso concitata: aut imitari se putat aut uindicari. Cauendum igitur ne occasionem uicijs nostra itemperantia demus: sed assuescant inuicem mores duorum: & iugum paribus animis inferant. Nos ipsos in altero cogitemus. Nā fere in hoc iusticię summa consistit: ut nō facias alteri quicquid ipse

ab altero pati nobis. Hęc sunt quę ad continentiam præcipiuntur
à deo: sed tamē si quis diuina præcepta circūscribere se putat pos
se adducūtur illa: ut omnis calumnia & occasio fraudis remouea
tur: adulterum esse qui a marito dimissam duxerit: & eum q̄ præ
ter crimen adulteri uxorem dimiserit ut alteram ducat. Diffocia
ri enim corpus & distrahi deus noluit. Præterea non tantu; adul
terium esse uitandū: sed etiam cogitationem: ne quis aspiciat alie
nam: & animo concupiscat: adulteram enim fieri mentem: si uel
imaginem uoluptatis ipsa sibi depinxerit: mens est enim pfecto
quę peccat: quę immoderatę libidinis fructum cogitatione com
plectitur. In hac crimen est: in hac omne delictum. Nam & si cor
pus nulla sit labe maculatum: non constat tamen pudicitię ratio:
si animus incestus est: nec illibata castitas uideri potest: ubi cōsci
entiam cupiditas inquinauit. Nec uero aliquis existimet diffici
le esse imponere frenos uoluptati: eamq; uagam & errantem ca
stitatis pudicitięq; limitibus includere: cum propositū sit homi
nibus omnibus etiam uincere: ac plurimi beatam atq; incorruptā
corporis integritatem retinuerunt: multiq; sint qui hoc cęlesti ge
nere uitę foelicissime perfruantur. Quod q̄dem nō ita deus fieri
præcepit tanq̄ astringat: quia generari homines oportet: sed tanq̄
finat. Scit enī quātam his affectib⁹ iposuerit necessitate; si quis
hoc inquit facere potuerit: habebit eximia; incōparabilemq; mer
cedem. Quod cōtinētię gen⁹ quasi fastigiū est omniūq; cōsum
matio uirtutum. Ad quā si quis eniti atq; eluctari potuerit: hunc
seruū dñs: hunc discipulū magister agnoscat: hic terram triūpha
uit: hic erit cōsimilis deo: qui uirtutē dei coeperit. Nec quidem
difficilia uidentur: sed de eo loquimur: cui calcatis omnibus ter
renis iter in cęlū paratur. Nā quia uirtus in dei agnitione cōsistit
omnia graua sunt: dum ignores: ubi cognoueris facilia per ipsas
difficultates nobis exeundum est: qui ad summū bonū tēdim⁹.

Capit. xxiiii. De poenitētia & fructu ei⁹ & cōsciētię stimul:
& districto dei iudicio: ex qb⁹ sacrificiis & i q̄ ara possit placari

n Ec tamen deficiat aliquis: aut de se desperet: si aut cupidita
te uictus: aut libidine impulsus: aut errore deceptus: aut
ui coactus: ad iniustitię uiam lapsus est. Potest enim reduci ac

liberari si eum poeniteat actorum : & ad meliora conuersus satis deo faciat: quod fieri posse Cicero nō putauit. Cuius hęc in academico tertio v̄ba sūt. Quod si liceret his q̄ in itinere deerrassēt: sic uiā deuiā secutos corrigere errorē in poenitendo facilius esset emēdatio temeritatis: l; plane. Nā si liberos n̄ros cū delictorum suoꝝ cernimus poenitere : correptos eē arbitramur : & abdicatos abiectosq;: rursus tñ suscipim⁹: fouem⁹: amplectimur: cur desiperemus clemētiā dei p̄ris poenitendo posse placari? Ergo idē dñs ac parēs indulgētissim⁹: remissuꝝ se poenitētib⁹ peccata p̄mittit: & obliturum omnes iniquitates nostras . Si iusticiam denuo coepimus operari. Sicut enim nihil prodest male uiuenti añactę uitę p̄bitas: quia superueniens nequitia iusticię opera deleuit: ita nihil officiunt peccata uetera correcto: quia superueniens iusticia labē uitę prioris aboleuit: quem enim facti sui poenitet: errorem suum pristinum intelligit. Ideoq; gręci melius & significantius *μετανοια* : dicunt quasi nos latine possumus dicere resipiscētiā. Resipiscit enī ad suam mentem quasi ab insania receperit : quem errati piget castigatq; seipsum dementię: & confirmet animum suum ad rectius uiuendum: tum illud ipsū maxime cauet: ne rursus in eosde; laqueos inducatur . Deniq; muta quoq; aīalia cum fraude capiuntur: si aliquo se modo in fugam extricauerint: fiunt postmodum cautiōra uitantq; semper ea omnia in quibus dolos insidialq; senserunt. Sic hominem poenitentia cautum ac diligentem facit ad euitanda peccata: in quę semel fraude deciderit. Nemo enim potest esse tam prudens: tam circūspectus: ut nō aliquando labatur . Et idcirco deus imbecillitatem nostram sciens: pro sua pietate aperuit nobis portu; salutis : ut huic necessitati cui fragilitas carnis subiecta est: medicina poenitētię subueniret. Ergo quicunq; aberrauerit referat pedem: seq; quamprimum recipiat ac reformet. Sed reuocare gradum: superasq; euadere ad ad auras: hoc opus hic labor est . Degustatis enim male iocundis uoluptatibus: uix diuelli ab his possunt : facilius recta sequentur: si earum suauitates non attigissent. Sed si eripiant se male seruituti: condonabitur his omnis error: si errorem suum uita meliori correxerint : nec lucrari se quisq; putet : si delicti consciū non habebit : scit enim ille omnia in cuius conspectu uiuimus : Nec si uniuersos hoīes celare possumus deū possum⁹ : cui nihil

absconditus: nihil potest esse secretus. Seneca exhortationes suas mirabili sententia terminauit. Magnus inquit nescio quid maiusque quam cogitari potest numen est: cui uiuendo operam damus. Huic nos approbemus: nam nihil potest inclusam esse conscientiam patemur deo. Quid uerum dici potest ab eo qui deum noscet quam dictum est ab homine uere religionis ignaro? Nam & maiestatem dei expressit maiorem esse dicendo: quam ut eam cogitatio mentis humane capere possit & ipsius ueritatis attigit fontem: sentiendo uitam hominis superuacua non esse (ut Epicurei uolunt) sed deo ab his operam uiuendo dari: siquidem iuste ac pie uixerint. Potuit esse uerus dei cultor: si quis illi monstrasset ut contempsisset profecto Zenonem & magistrum suum Sutionem: si uere sapientie ducem nactus esset. Huic nos inquit approbemus. Caelestis profusus oratio nisi antecederet ignorantie confessio: nihil potest inclusam habere conscientiam: patemur deo. Nullus ergo mendacio nullus dissimulationi locus est: quia parietibus oculi hominum submouentur: dei autem diuinitas nec uisceribus submoueri potest: quominus totum hominem perspiciat & norit. Idem in eisdem operis primo. Quid agis? quid machinaris? quid abscondis? Custoste tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit: alium mors: alium ualitudo. Heret hic quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis: & arbitrium remoues? puta tibi contigisse ut oculos omnium effugias demens. Quid tibi potest non habere conscientium habenti conscientiam? non minus mirabiliter de conscientia & de deo Tullius meminerit inquit deum se habere testes: id est ut ego arbitror mentem suam: quam nihil homini dedit ipse diuinus. Item cum de bono & iusto uiro loqueretur. Itaque talis uir inquit non modo facere: sed ne cogitare quidem quicquam audebit: quod non audeat predicare. Purgemus igitur conscientiam: quae oculi dei est praesentia: & ut ait idem semper ita uiuamus: ut rationem nobis reddendam arbitremur: putemusque nos momentis omnibus non in aliquo (ut ille dixit) orbis terrae theatro ab hominibus: sed desuper spectari ab eo: qui & iudex & testis ipse futurus est: cui rationem uitae reposcenti actus suos inficiari non licebit. Ergo factius est: aut effugere conscientiam: aut nos ipsos ultro aperire animum & perniciem rescissis uulneribus effundere: quibus nemo alius mederi potest: nisi solus ille qui gressum claudis: uisusque cecis reddidit: maculata purgauit membra: mortuos excitauit. Ille ardo

rē cupiditatis extinguet: extirpabit libidines: iuidiā distrabet: irā mitigabit. Ille reddet uerā & perpetuā sanitatē. Appetenda ē hęc omnibus medicina: quoniā maiori periculo uexatur anima q̄ corpus: & q̄ primum latentibus morbis adhibenda est curatio. Neq; .n. si utatur aliquis oculoꝝ acie clara: mēbris omnibus itegris corporis totius fortissima ualitudine: tamē eum dixerim sanum: si efferat ira: supbia tūid⁹ iſſet: libidini fuiat: cupiditatibus inardescat: sed eū potius qui ad alienā foelicitatē nō attollat oculos: opes non admiretur: alienam mulierē sancte uideat: nihil omnino appetat: non concupiscat alienā: nō inuideat ulli: non fastidiat queq; fit humilis: misericors: beneficus: mitis: humanus: pax in animo eius perpetua uersetur. Ille homo sanus: ille iustus: ille perfectus est. Quisquis igit̄ his oibus p̄ceptis cęlestibus obtemperauerit: hic est uere dei cultor: cuius sacrificia sunt mansuetudo animi: & uita innocens: & actus boni. Que omnia qui exhibet totiēs sacrificat: quotiens aliquod bonum ac fecerit pium. Deus .n. non desiderat uictimam: neq; muti animalis neq; mortis ac sanguinis: sed hominis & uite. Ad quod sacrificiū neq; uerbenis opus est: neq; fibris: neq; cęspitibus: que sunt utiq; uanissima: sed his que de intimo corde p̄feruntur. Itaq; in aram dei: que uere maxima est: & que in corde hominis collocata coinquinari non potest sanguine iustitia imponitur: patientia: fides: innocentia: castitas abſtinentia hic est uisim⁹ rit⁹: hęc est lex dei uera: ut a Cicerone dictū ē p̄ clara & diuina semperq; recta & honesta iubet: uetat praua & turpia: cui parētē sanctissime ac certissime legi: iuste ac legitime necesse est uiuere. Cuius legis pauca equidē capita posui: q̄ sum pollicitus ea me tātūmodo esse dictūꝝ: que summū fastigiū uirtuti & iustitię imponerent. Si quis uolet cętera omnia cōprehendere: ex fonte ipso petat unde ad nos riuus iste manauit.

Capi. xxv. De differētia doni & sacrificii diuini: & forma laudandi deum: & orationis forma & fructu.

n Vnc de sacrificio ipso dicamus pauca. Ebur inquit Plato non castum donum deo. Quid ergo picta scilicet & testa p̄ciosa: immo uero non castum donum deo: q̄cquid surripi: q̄cqd corrūpi potest. Sed sicut hoc uidi nō oportere uiuētī offerre

offerre aliquid: quod sit ex mortuo corpore cur illud non uidit: non debere incorporali corporale munus offerri: quanto melius & uerius Seneca! Vultis ne uos inquit deū cogitare magnum & placidum: & maiestate leni ferendum: amicū & semp in pximo nō imolationibus: nec sanguine multo colendum. Quę.n. ex trucidatione imerentiū uoluptas est: sed mēte pura: bono honestoq; proposito: non templa illi congestis: in altitudinē saxi struenda sunt: in suo cuiq; consecrandus est pectore. Vestes igitur gēmas: & cętera quę habentur in precio: si quis putat deo cara: is plane q̄ sit deus nescit: cui putat uoluptati esse eas res: quas etiā homo si quis cōtēpserit: iure laudabit. Quid ergo castū! qd deo dignū! nisi q̄ ipse in illa diuina lege sua popoicit. Duo sunt quę offerri debeāt: donum & sacrificiū: donū in perpetuū: sacrificiū ad tempus. Verę apud istos qui nullo modo rationem diuinitatis intelligunt: donū est quicquid auro argentoq; fabricatur. Item qcqd serico & purpura textit: sacrificiū ē & uictia: & quęcūq; in ara cremāt: sed utroq; nō utit de⁹: q̄a & ipse icorrupt⁹ ē: & illud totū corruptibile: itaq; deo utrūq; corpale offerendum est: quo utit. Donum est integritas animi: sacrificium laus & hymnus. Si. n. deus non uidetur: ergo his rebus coli debet: quę non uidentur. Nulla igitur alia religio est uera: nisi quę uirtute ac iustitia cōstat. Quo modo autē deus iustitia hominis utat: intellectu facile est. Si. n. iustus fuerit homo: accepta immortalitate in eternum deo seruiet. Homines autem non nisi ad iustitiam nasci. Tum philosophi ueteres: tum etiam Cicero suspicāt. differēs. n. de legibus: sed oīum inquit quę in hominū doctoz disputatione uerlantur: nihil est pfecto p̄stabilius q̄ plane intelligi nos ad iustitiā esse natos. Id ergo solum deo exhibere atq; offerre debemus: ad quod capiēdū nos ipse generauit. Hoc autē duplex sacrificii genus q̄ sit uerissimum: Trismegistus Hermes idoneus testis est. Qui nobiscum: idest cū pphetis quos seqmur tam re q̄ uerbis cōgruit: de iustitia sic locutus est. Hoc uerbum o fili adora & cole. Cultus aurē dei unus est: malū non esse. Item in illo sermone pfecto cum exauisset Asclepiū quęrentē a filio suo utrum placeret patri ei⁹ offerri thus & alios odores ad sacrificium dei exclamauit. bene bene o minate Asclepi. Est enim maximum tale qd de uno ac singulari bono ī animū iducere hęc: & his similia huic non conueniunt.

Omniū enim quęcunq; sunt plenus est: & omniū minime indi-
gens. Nos uero gratias agentes adoremus: hui⁹. n. sacrificiū sola
benedictio: & recte: uerbo. n. sacrificari oportet deo: siquidē de⁹
uerbum est: ut ipse confessus est. Sūmus igitur colēdi dei ritus ē:
ex ore iusti hominis ad deū directā laudatio: quę tamē ipsa ut deo
sit accepta: & humilitate: & timore: & deuotione maxima opus
est: ne quis forte itegritatis & innocētię fidutiā generās: tumoris
& arrogantię crimē incurrat: eoq; facto gratiam uirtutis amittat.
Sed ut sit deo carus: omniq; macula careat: misericordiā dei sem-
per imploret: nihilq; aliud preceť: nisi peccatis suis ueniā: licet nul-
la sint. Siquidem aliud desiderauerit. Non est opus deo scienti
quid uelimus: si quid ei boni euenierit: gratias agat: si quid mali
fatiffaciat: & illd sibi ob peccata sua fateat euenisse: & nihilomi-
nus ī malis grās agat: & ī bonis fatiffaciat: ut idem sit semper &
stabilis: & imutabilis: & iconcussus. Nec tātū hoc in templo pu-
tet sibi esse faciēdū: sed & domi & ī ipso etiā cubili suo. Secū de-
niq; hēat deū semp ī corde suo cōsecratū: quoniā ipse ē dei tēplū
qd si deo patri ac dño: hac assiduitate: hoc obsego: hac deuotōe
seruierit cōsumata & pfecta iustitia est: quā q tenuerit: hic ut ante
testati sum⁹ deo paruit: hic religione atq; suo officio fatiffecit.

L. Coelii Lactantii Firmiani diuīnag; institutionū aduersus gētes
liber septim⁹: & ultim⁹. De diuino p̄mio: idest beata uita:
& ultimo futuro iudicio ad Constātinū Imperatorem.

b Ene habet: iacta sūt fundamēta: ut ait eximius
orator. Verum nos non tantum fundamenta ię-
cimus: quę firma & idonea essent operi p̄feren-
do: sed magnis robustisq; molibus: & edificium
totum pene usq; ad sūmā perduximus. Restat
id quod est multo facilius: uel tegere uel ornare
sine quo tamen priora opera inutilia sunt & ingrata. Nam quid
p̄dest aut falsis religionibus liberari: aut itelligere ueram? Quid
aut uanitatem falsę sapientię peruidere: aut quę sit uera cogno-
scere? Quid inq; prodest cęlestem illam iustitiam defendere? qd
cum magnis difficultatibus cultum dei tenere? Quę est summa
uirtus: nisi cū diuinū p̄miū beatitudinis perpetuę subsequatur